

بازنگاری فهرست نسخه‌های خطی

حسین متقی

بر هیچ محقق و پژوهشگری پوشیده نیست که تحقیق، تصحیح و احیای نسخه‌های خطی و انتشار محققانه و عالمانه آن‌ها، مرهون شناساندن دقیق و معرفی اصولی این نسخ در فهرسی که از سوی مراکز نگهداری آنها، اعم از کتابخانه‌های عمومی داخل یا خارج کشور و یا مجموعه‌های خصوصی، منتشر می‌گردد، است و از این رهگذر امر خطیر و گرانسنگ فهرست‌نگاری نسخ خطی، که به اعتراف بسیاری از خاورشناسان و پژوهشگران داخلی و خارجی، از بنیادی‌ترین و اساسی‌ترین امور پژوهشی به شمار می‌رود؛ و جایگاه فهرست‌نگاران و مسئولیت سنگین و بنیادین آنان در شناسایی دقیق این آثار مشخص می‌گردد. با توجه به شرایط فیزیکی و بسیار پیچیده حقیقی یا مجازی حاکم بر کتابخانه‌ها، مؤسسات، و مراکز فرهنگی داخل یا خارج از کشور، برای دسترسی پژوهشگران حقیقی به داده‌های این آثار مسئولیت فهرست‌نگاران را در معرفی و شناساندن دقیق، تفصیلی (تحلیلی) و عالمانه این آثار، دوچندان می‌سازد؛ چه، همه بناهای پژوهشی، در یک نگاه ژرفا، بر بنیاد این تعاریف از نسخه‌ها در فهرست‌های منتشر شده، استوار است و در واقع آبشخور بسیاری از زمینه‌های تحقیق و پژوهش در

مراکز و محافل علمی، حوزوی و دانشگاهی در داخل و خارج از کشور، از همین فهرست‌ها نشأت می‌گیرد و چنان که نسخه‌ای درست و دقیق شناسانده شود، این چرخه به نحو فزاینده و شتابنده‌ای بسترهای متنوع و به هم پیوسته‌ای را در راستای شناساندن فرهنگ‌ها، شناسایی علوم پیشینیان، به وجود خواهد آورد، که برخی از آن‌ها به یقین می‌تواند افق‌های روشن و جدیدی را در زمینه‌هایی مانند علوم قرآن و تفسیر، علوم پزشکی، ریاضیات، فلسفه، منطق، کلام، علوم طبیعی، مباحث فقهی و حقوقی و سایر علوم و فنون، فراروی دانشمندان بگشاید و کمکی به سزا در پیشبرد و پیشرفت دانش بشری، به خصوص در راستای آموزه‌های اسلامی، فراهم آورد؛ و اما اگر نسخه‌ای به هر دلیل ممکن - اعم از فقدان توانایی لازم یا عدم تبحر کافی در امر فهرست‌نگاری نسخ خطی، نداشتن آگاهی از موضوع اثر، ناآشنایی با زبان نسخه، دسترسی نداشتن به منابع و مصادر و خلاصه فقدان هر امری که یک فهرست‌نگار در راستای شناساندن دستنویسی به آن ابزارها ناگزیر است - پدیدآور اثر یا عنوان دست‌نوشته‌ای ناشناخته باقی ماند و یا احیاناً اثری به اشتباه معرفی گردد و مثلاً با عنوان دیگری، یا منتسب به شخص دیگری شناسانده شود و یا اینکه، برخی و حتی گاه نیمی از رساله‌های مندرج در مجموعه‌ای، که حاوی ده‌ها رساله مهم است، از دیدگان فهرست‌نگار دور ماند و از قلم ساقط شود؛ این اشتباهات یا کاستی‌ها، در انواع پژوهش‌ها و حتی کتاب‌شناسی‌هایی که بعدها براساس و ابتدای به این فهرست‌ها به وجود خواهد آمد، به صورت تسلسلی و زنجیروار زمینه اشتباهات گوناگون و مکرر را فراهم آورد. با تأسف عمق نفوذ این اشتباهات در منابع گاه چنان گسترده و عمیق است، که به آسانی نمی‌توان به سرمنشأ این اشتباهات دست یافت و آن‌ها را اصلاح نمود و حقیقت تلخ عدم دسترسی آسان و روان پژوهشگران به این نسخ هم، با توجه به مسائلی که پیش‌تر بیان شد، حل این معما را، به راستی بسیار صعب و مشکل می‌سازد.

بر ارباب و اهالی تحقیق و پژوهش مبرهن و واضح است که یکی از مسئولیت‌های بسیار سنگین فهرست‌نگاری، شناساندن و «توصیف بدون تبعیض» این آثار است و به اعتراف همه منصفان، به حقیقت جایگاه «نگرش ارزشی» به موضوع نسخه‌های خطی، مرحله فهرست‌نگاری نیست؛ باید به این حقیقت اعتراف نمود که اعمال نظرهای کارشناسی و ارزشیابی و برخی فهرست‌نگاران در طول تاریخ فهرست‌نگاری - چه در

داخل و چه در خارج کشور - نسبت به موضوع یا زبان این نسخ و به تعبیر دیگر «برخورد ارزشی، گزینشی و تبعیض آمیز» با این آثار در معرفی آن‌ها، به جز موارد استثنایی، مانند کتب ضاله - که البته حتی معرفی اجمالی آن‌ها نیز برای مقاصد معین تدافعی، در جایگاه خود امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است - منجر به این شده که امروزه با انبوهی از فهرس دست‌نویس‌های کتابخانه‌ها و مراکز فرهنگی داخل و خارج کشور مواجه گردیم، که با توجه به علل پیش‌گفته یا علل گوناگون دیگر، اعتماد پژوهشگران و حتی فهرست‌نگاران سایر مجموعه‌ها، علی‌رغم استفاده محتاطانه از این فهرس - حداقل نسبت به فهرس برخی کتابخانه‌ها - تا حدودی سلب گردیده و زمینه نگرش محتاطانه و حتی گاهی بدبینانه و بی‌اعتمادانه دانش‌پژوهان را فراهم آورده است. تراژدی غم‌انگیزی که پژوهش‌های ارزشمند و تلاش‌ها و محصولات علمی بسیاری از بزرگان را که با احساس مسئولیت یک عمر رنج کار سترگ طاقت‌فرسای فهرست‌نگاری را بر دوش کشیده و غبار از روی این آثار کهن برگرفته‌اند، تحت الشعاع خود قرار داده است که حقیقتاً جفایی است سخت‌گران و نابخشودنی!

بی‌اهمیتی یا عدم توجه به رساله‌های خرد و مختصر، به‌خصوص در مجموعه‌ها، عربی‌گرایی یا فارسی‌گرایی افراطی و عدم توجه دقیق و عمیق در شناسایی و شناساندن صحیح نسخه‌های فارسی یا عربی، یا حتی نگرشی کاملاً تبعیض‌آمیز مثلاً نسبت به نسخ خطی ترکی و یا برخورد ارزشی و گزینشی با این آثار در معرفی و توصیف آن‌ها و ... در برخی مراکز فرهنگی داخل یا خارج کشور، تاکنون منشأ نابسامانی‌های فراوانی در فهرس نسخه‌های خطی گردیده است و به حقیقت سؤالاتی که به نظر می‌رسد باید پاسخی برای آن‌ها یافت، به عنوان مثال اینکه: چرا در این مقطع تاریخی که باید به جای سخن‌گفتن و تدبیر و ارائه راهکارهایی کاربردی و عملی درباره فهرست‌نگاری نوین انبوهی از نسخه‌های خطی معرفی نشده موجود در مراکز فرهنگی و کتابخانه‌ها، امروز سخن از تدبیر در اصلاح و تجدید کار و تصحیح عملکرد پیشینیان است و بالمآل به بازنگاری فهرست‌ها، بپردازیم؟ مگر آموزه‌های دینی و دکترین ما مسلمانان بر کلمات نورانی معصومین علیهم‌السلام همچون: «رَحِمَ اللّٰهُ امْرءًا اِذَا عَمِلَ شَيْئًا، اَتَقْنَه» / خداوند پیامرزد آن کس را، بدان‌گاه که امری به جای آورد، به نحو احسن و کامل انجام دهد، استوار نیست؟ چرا زمینه‌های اجرایی و عملی این احادیث شریف را، که مبتنی بر خردگرایی، منطق

و عقلانیت است، بیش تر در پژوهش‌های مغرب زمینیان نظاره گر باشیم تا ما مسلمانان؟ چرا در این مرز و بوم امر خطیر فهرست‌نگاری نسخ خطی در زمان خود، به نحو مطلوب در قالبی تحلیلی، دقیق و کامل صورت نمی‌پذیرد که پژوهشگران این آثار را تا حدودی اقناع نماید؟ چرا برخی مدیران معزز کتابخانه‌ها با قرار دادن محدودیت زمانی برای فهرست‌نگاران، کیفیت کار فهرست‌نگاری را در مسلخ کمیت، ذبح می‌کنند؟ این شتاب از چه روست، مگر پیمانۀ عمر جهان پر شده است؟ چرا همچنان نظاره گر انتشار فهرست‌هایی ناپخته و سطحی هستیم که آیندگان باید با سیر قهقرایی و بازنگاری به تصحیح آثار آنان بپردازند؟ و ده‌ها چرای دیگر که بیان همه آن‌ها در این مجال اندک نمی‌گنجد و خود، گفتار و جای دیگری می‌طلبد.

نکته مهم و ضروری که نگارنده پیش تر به مناسبت‌های گوناگون نیز بدان اشاره نموده و تأکید داشته، «توجه به نقد علمی و کارشناسانه فهرست‌های منتشر شده» است، که در سال‌های اخیر به جهت برخی ملاحظات نابجا و غیرموجه، از سوی منتقدین، بسیار کمرنگ شده و جالب تر اینکه موارد اندک نیز بیش تر به تعریف و تمجید و معرفی اجمالی فهرس دست‌نویس‌ها بوده تا نقد علمی دقیق و منصفانه! هر چند که برخی از منتقدان بر این باورند که اولاً هنوز روحیۀ نقدپذیری در بین این عزیزان جا نیفتاده است و ثانیاً برخی از این بزرگواران اصولاً خویش را مبراً از هر گونه نقد می‌دانند و چنانچه نقدی علمی از آثار مذکور صورت گیرد، بر نمی‌تابند و به جای پذیرش منطقی اشتباه یا دادن جواب منطقی و معقول به شدت واکنش منفی نشان می‌دهند؛ ثالثاً در برخی موارد دیده شده که منتقدان، مورد بی‌مهری شدید قرار گرفته و نگارندگان فهرست‌های یاد شده نیز از اهرم‌هایی که در اختیار دارند، بهره گرفته و منتقدان را در بایکوت همه‌جانبه قرار می‌دهند!

نگارنده بر این باور است که نقد و ارزیابی عالمانۀ فهرست‌های نسخ خطی، در واقع هم دل‌گرمی پدیدآوران آن را سبب است و هم اقبال افزون ترشان؛ به بیان آشکارتر «نقد آثار» گامی است در جهت تعالی سطح کار علمی فهرست‌نگاران و تنقیح و پیراستن آثارشان از کاستی‌ها، نه تضعیف و تغییر آثار و شخصیت علمی آنان. چنان که نقد آثار، عاری از هرگونه «شخصیت‌پردازی» باشد، و به تعبیر دیگر در عوض پرداختن به نقد شخصیت‌ها، صرفاً به نقد علمی آثار با بهره‌گیری از لحن و ادبیات خاص و محترمانه،

همانند روشی که خواجه نصیرالدین طوسی در نقد علمی شرح الاشارات فخر رازی و یا آثار دیگران بهره جسته است، پرداخته شود، کمتر کسی را می‌توان سراغ گرفت که از نقد علمی اثر خود، رنجیده خاطر شده باشد. دیگر سو، صحیح به نظر نمی‌رسد که به جهت پاره‌ای ملاحظات بی‌پایه، نقد عالمانه و منصفانه فهرست‌های منتشر شده را - که به حقیقت برکات بسیاری در آن نهفته است - رها سازیم و از خطاهایی که همه‌روزه شاهد تکرار آن هستیم، چشم‌پوشی و اغماض کنیم. بی‌تردید اهمال و چشم‌پوشی منتقدان در عدم توجه به نقد علمی آثار یاد شده (بدون تبعیض)، خیانتی آشکار و نابخشودنی برای پژوهشگران نسل آتی این مرز و بوم است. سکوت و نپرداختن به نقد علمی و توجه نداشتن به آثار یاد شده از سوی کسانی که اهلیت نقد این آثار را دارند، لیکن بی‌احساس مسئولیت از کنار آن بدون دغدغه گذشته یا می‌گذرند، بی‌تردید در خطاهایی که نخستین فرد مرتکب شده، سهیم‌اند؛ چرا که فراوان مشاهده شده، اگر خطاهای فهرست‌نگاری، امروز نقد و تصحیح نشود، این اشتباهات بعد از گذشت چند سال به کتاب‌شناسی‌های متعدّد حتی به زبان‌های دیگر و در پژوهش‌های زنجیروار دیگر در گستره جهانی راه می‌یابد و زمینه اشتباهات تسلسلی را نیز فراهم می‌آورد که بی‌تردید برخی از آن‌ها در دراز مدت خسارت‌های مادی و معنوی جبران‌ناپذیری را به بار خواهد آورد. به هر تقدیر امید است دوستان و عزیزان، به امر خطیر فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی - که به حقیقت «مادر پژوهش‌ها» لقب گرفته - بیش‌تر عنایت نموده و این امر بسیار مهم، زیربنایی و بنیادی و محصولات آن را، که فهارس دست‌نویس‌ها می‌باشند، با احیای سنت حسنه «نقد علمی» آن‌ها، جدی بگیرند.

ضرورت بازنگاری مجدّد برخی فهرست‌های منتشر شده از سوی مراکز فرهنگی در کشورمان پیش‌تر به وسیله بزرگان پیش‌کسوت بنیادی‌ترین وادی و پهنه پژوهش و تحقیق، یعنی فهرست‌نگاری نسخ خطی، همچون: استاد عبدالحسین حائری در کتابخانه مجلس شورای اسلامی و آقایان رضاپور و اردلان در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، و دیگر بزرگواران احساس گردیده بود، همان‌گونه که استاد حائری با تجدید چاپ محققانه جلد سوم فهرست کتابخانه مجلس، آقای اردلان با تجدید جلد نخست و آقای رضاپور با بازنگاری جلد پنجم فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی این نهضت را به صورت عملی آغاز نموده و بدان پرداخته‌اند؛ حال چقدر بجاست،

دست‌اندرکاران آن دسته از مراکز فرهنگی که فاقد افزایش نسخه، اعم از اهدا خرید یا وقف بوده و تقریباً آمار ثابتی دارند و یا اینکه فهرست‌نگاری تمام نسخ آن‌ها به انجام رسیده، مانند: کتابخانه‌های ملی ملک، سپهسالار، وزیری یزد یا دارای فهرستی نامگوی می‌باشند، مانند: کتابخانه‌های مدرسه مروی، مدرسه فیضیه؛ بار دیگر از نو فهرست‌نگاری تفصیلی (تحلیلی) و شناساندن عمیق و دقیق نسخ خود را، با مؤلفه‌ها و مقتضیات زمان، حداقل با تهیه یک فهرست تحلیلی موضوعی، افق‌های جدیدتری را در پهنه پژوهش و تحقیق برای نسل جوان دانشجو بگسترانند. همچنین در مراکزی مانند: کتابخانه‌های آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته‌الله، مجلس، آستان قدس و ... که تعداد نسخه‌های خطی این مجموعه‌ها، اعم از طریق اهدا، خرید یا وقف، با سرعت چشمگیری در حال افزایش است که حتی گاهی آهنگ معرفی نسخه‌ها به مراتب کندتر از تعداد نسخ افزوده شده به گنجینه و مخازن این مجموعه‌هاست، پیشنهاد می‌شود همزمان با به‌کارگیری و افزودن تعداد فهرست‌نگاران، از تربیت نیروهای جوان فهرست‌نگار نیز غافل نشوند و نیز به تدریج در کنار آن، بایسته و ضرورت انکارناپذیر و اجتناب‌ناپذیر بازنگاری و تجدیدنظر در فهرست‌های منتشر شده پیشین خود را در دستور کار و سرلوحه برنامه‌های مراکز تحت اختیار خود، قرار دهند.

به نظر می‌رسد با توجه به گستردگی و وسعت دامنه استدراکات و اغلاط مادی و معنوی در فهرس نسخه‌های خطی، دوره استدراک‌نویسی پراکنده، نسبت به فهرس خطی منتشر شده، دیر زمانی است منقضی شده و به سر آمده باشد؛ چراکه گاه مشاهده گردیده استدراکات آن قدر گسترده است که انصافاً تخصیص اکثر لازم می‌آید و تصحیح فهرس از سوی دارندگان آن فهرست‌ها، براساس استدراک‌نامه‌های عریض و طویل، با توجه به گسترش و سرعت اطلاع‌رسانی و انقلاب در جابه‌جایی داده‌ها و اطلاعات، حقیقتاً از حوصله پروسه پژوهش‌های امروزی، عملاً خارج و گزینه‌ای نامتجانس و ناهمگون است؛ از این رو به نظر می‌رسد یگانه‌گزینه صواب و منطقی این باشد که همه استدراکات و تصحیحات فهرس که طی سالیان دراز از سوی پژوهشگران یا خود فهرست‌نگاران این مجموعه‌ها بر فهرست‌ها اعمال شده، با یک بازنگاری مجدد، داخل در فهرس جدید نسخه‌ها نمایند. از دیگر سو اصولاً با توجه به انقلاب در روش‌ها و الگوهای متعدد و گوناگون فهرست‌نگاری در قالب فهرست‌های تحلیلی، توصیفی یا

نامگوی و نیز طرح مباحث جدید - با تأکید بر رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی و نوع نگرش خاص آن به موضوع نسخه‌های خطی - در نوع نگارش و روش‌های فهرست‌نگاری مطرح در آن، ضرورت تدوین و بازنگاری مجدد این فهرس، امری بدیهی به نظر می‌رسد، ولی تاکنون به صورت جدی هیچ‌یک از نهادهای دست‌اندرکار بدان نپرداخته‌اند.

نگارنده بر این باور است که حقیقتاً نقد علمی، مستند و منصفانه آثار، به هیچ روی تضعیف شخصیت نگارنده آن نیست، چراکه فرض بر این است، که فهرست‌نگار آن دست‌نویس‌ها، تمام تلاش خویش را برای شناساندن و شناسایی نسخه‌ها، به کار برده، لیکن بیش از این در حد وسع و توان او نبوده، چراکه: «لا یكلف الله نفساً إلاّ وسعها» و راهنمایی و اصلاح اشتباهات دیگران در طول تاریخ همیشه با استقبال و تشویق خود آنان موجه شده است و بی‌تردید روشی منطقی و پذیرفته شده در جهان امروز پژوهش است؛ به عنوان نمونه، انتشار جلد سوم فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس یا بازنویسی و چاپ مجدد جلدهای اول و پنجم فهرست نسخ خطی آستان قدس رضوی، یا نگارش مجدد فهرست کتابخانه‌های: آستانه حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام، مدرسه فیضیه قم، مسجد اعظم قم، آیت‌الله العظمی گلپایگانی علیه السلام، همراه اصلاحات و استدراکات آن‌ها از سوی شخصیت‌هایی چون استاد حائری، آیت‌الله استادی، آقای اردلان، آقای رضاپور و دیگران، دقیقاً در همین راستا بوده است.

ناگفته پیداست که همه منتقدان، دانش‌جویان و دانش‌پژوهان جوان در زمینه نسخه‌های خطی، باید فقط به بسط‌دادن بسترهای جدیدتر نسبت به پژوهش‌های انجام گرفته در علوم گوناگون، بیندیشند و پژوهش‌های گذشتگان را بعد از تنقیح و پیرایش علمی، تصحیح نموده؛ به اصطلاح آنها را «به هنگام» سازند، سپس آنها را تکمیل نمایند و همچنین نگاه‌هایشان را باید منحصراً به آینده و ایجاد بسترهای نوین در عرصه تحقیق، دین، فرهنگ، دانش و ادب، معطوف دارند.

نگارنده بر این باور است که فهرست‌نویسی نسخه‌هایی مانند: دست‌نویس‌های ترکی، که برخی فهرست‌نگاران، با این نوع زبان‌ها و لهجه‌های متعدد آن، مانند: آذری، ازبکی، قرقیزی، ترکمنی، قزاقی، ایغوری، چغتایی و عثمانی آشنایی کافی ندارند، یا فاقد توانایی لازم برای بهره‌جویی از منابع و فهرس ترکی استانبولی (لاتین) هستند، از

اساس امری ناصواب و خطاست و قضیه به همین شکل و ترتیب است در فهرست‌نویسی دست‌نویس‌هایی که به زبان عربی یا فارسی و سایر زبان‌ها نگاشته شده، برای فهرست‌نگارانی که به زبان‌های فارسی یا عربی یا سایر زبان‌ها تسلط کافی ندارند. در این مورد، طریق صواب این است که آنان، یا اصولاً به فهرست‌نگاری چنین آثاری نباید اقدام نمایند، یا گزینه بهتر و منطقی‌تر اینکه با کسانی که با این نوع زبان‌ها آشنایی کافی دارند، با استفاده از امکاناتی که فناوری بشر امروز در زمینه ارتباطات، مانند: پست الکترونیکی (ایمیل)، دورنگار (فکس) و تلفن در اختیار همگان قرار داده، با محققان و فهرست‌نگاران دیگر کتابخانه‌ها، به رایزنی پرداخته و با آنان بی‌هیچ نگرانی، مشاوره نمایند؛ چون مهم، ارائه فهرستی نسبتاً پخته، گویا و نزدیک به واقع و نیز عاری از اغلاط و اشتباهات ظاهری و معنوی سطحی در لایه‌های فوقانی کار است که گاهی به ادنی ملاحظه‌ای در فهرست‌های این‌چنینی، اشتباهات و خطاهای فهرست‌نگار آن به سرعت رخ می‌نماید؛ و گرنه بر همگان روشن و مبرهن است که کتاب بی‌عیب و نقص، فقط کلام الهی و قرآن مجید است و بس! و همچنان که پیش‌تر بدان اشارت رفت، بحث‌های علمی عمیق‌تر نسبت به لایه‌های زیرین و تحتانی نسخ معرفی شده در فهرس، همیشه موضوع داغ نسخه‌پژوهان بوده و امر جدیدی نیست. با اقبال بر پیشرفت‌ها در امر نگارش و انتشار فهرس جدید دست‌نویس‌های کتابخانه‌ها، منابع نوین و شناسایی تدریجی نسخ خطی در ایران و سایر کشورها و نشر داده‌های آنها و گشایش ابواب و افق‌های نو در عرصه فهرست‌نگاری، همیشه بوده و هست و خواهد بود و به بیان دیگر حرف‌نهایی را هرگز نمی‌توان در مورد تمام نسخه‌های خطی معرفی شده در فهرس زد و بی‌تردید احتیاج به مرور زمان و مستلزم تحقیقات بیش‌تر کارشناسی علمی و عملی مبتنی بر تجربیات کتاب‌شناسانه و نسخه‌شناسانه مصححان نسخه‌پرداز است و هیچ‌کس انتظار انتشار فهرستی بی‌غلط و کاملاً صحیح و بی‌نقص را ندارد و نمی‌کشد، لیکن انتظار انتشار فهرس معقول و منطقی مطابق با استانداردهای پذیرفته شده جهانی، صحیح و به جاست؛ که به نظر نگارنده سطور می‌توان مهم‌ترین مشخصه آن را در: فهرست‌نگاری مستند براساس مصادر کتاب‌شناختی و فهرست‌های نسخ خطی و به تعبیر دیگر فهرست‌نگاری با ذکر منبع کتاب‌شناختی و مؤید نسخه‌شناختی، مورد ارزیابی و تدقیق علمی قرار داد؛ برای نمونه: هر نوع فهرستی که

براساس منابع و مصادر معتبر، مانند: الذریعة و كشف الظنون، با بهره‌گیری از فهرس تحلیلی معتبر داخلی، مانند: فهرست کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری (سپهسالار)، تألیف مرحوم ابن یوسف حدائقی، فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (مشکوة)، تألیف مرحوم دانش پژوه، یا فهرست‌های نسبتاً متقن خارجی، مانند: فهرست کتابخانه دولتی (سطلنتی) برلین، تألیف ویلهلم آوارت، فهرست کتابخانه موزه بریتانیا، تألیف چارلز ریو و غیر از آن فهرست‌های نگارش یافته، در ذیل اطلاعات هر نسخه منابع مذکور نیز قید گردیده باشد، در آن صورت این فهرست قابل قبول و ماندگار و در غیر این صورت، اگر بدون ذکر منبع فهرست شده، یا در کمال استعجال - به هر دلیل - فهرستی نامگوی از آثار مخطوط کتابخانه‌ای تهیه شده باشد، عملاً فهرستی مورد پذیرش جامعه پژوهشگران این آثار نیست و حقیقتاً به بازنگاری مجدد با امعان نظر بیش‌تر در همه جنبه‌ها و بخش‌های آن، نیازمند است و عقلاً گریزی از پذیرش این واقعیت هم نیست، هر چند که دست‌یابی و رسیدن به چنین آرزو و خواسته‌ای شاید سال‌ها به طول انجامد.

امید است نوشتار حاضر، نقطه آغازی باشد برای توجه دادن نهادهای مسئول و دخیل در امر خطیر فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی، که با ارائه تئوری‌ها و راهکارهای لازم مبتنی بر نظریات کارشناسانه متخصصان امور، زمینه‌ها و بسترهای حرکت به سمت نگارش فهرسی کامل و تحلیلی، همانند فهرست کتابخانه دولتی ایران، فراهم سازد. حافظ وظیفه تو دعا گفتن است و بس در بند این مباش که نشنید یا شنید!

معرفی مجدد یک مجموعه فلسفی عزیزالوجود و نفیس موجود در کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته‌الله

یکی از مراکز فرهنگی کشور که حاوی مهم‌ترین و بزرگ‌ترین مجموعه میراث فرهنگی و دینی، خصوصاً در حوزه شیعی در ایران و نیز سومین کتابخانه بعد از کتابخانه‌های سلیمانیه در استانبول ترکیه و دارالکتب قاهره مصر از نظر تعداد نسخ، در سطح جهان اسلام، کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته‌الله است. در این کتابخانه دست‌نویس‌های بسیار نفیسی قرار دارند که به اعتراف همگان از امتیازات ویژه و منحصر بفردی برخوردارند و کمتر کتابخانه‌ای در ایران و حتی در سطح جهان

می‌توان یافت که حاوی چنین میراث‌گرانبهایی از پیشینیان مسلمان و فرهیخته بوده باشد. به یقین جایگاه کتابخانه و شناساندن نسخه‌های این کتابخانه، بی‌تردید بخشی مرهون زحمات طاقت‌فرسای فهرست‌نگار محترم آن، حجت‌الاسلام و المسلمین جناب آقای سید احمد حسینی اشکوری می‌باشد که طی سالیان متمادی یک‌تنه توانسته یازده هزار دست‌نویس، که با احتساب رساله‌های درون مجموعه‌ها بیش از هفده هزار اثر را در ۲۷ جلد فهرست معرفی نموده و زمینه‌های پژوهشی هزاران محقق و پژوهشگر را فراهم ساخته است که به حقیقت باید دست‌مریزاد گفت (شکر الله سعیهم).

فهرست‌های یاد شده، علی‌رغم فوائد بسیار و زحمات فراوانی که انصافاً در نگارش آنها کشیده شده، از آنجا که نگارش آن به صورت «فهرست‌نگاری انفرادی» بوده، قطعاً خالی از خطا و اشتباه نیست، چنان‌که اگر اندکی در لابه‌لای مجموعه فهرس کتابخانه، تفحص، تورق و تأمل کنیم، درمی‌یابیم که در فهرست‌نگاری بخشی از نسخه‌های این کتابخانه، خصوصاً نسبت به «دست‌نویس‌های فارسی و ترکی» و نیز نسخه‌هایی که «مجموعه» محسوب می‌گردند، چندان دقت کافی و توجه عمیق به عمل نیامده است، و به اعتراف بسیاری از پژوهشگران و فهرست‌نگاران، بازنگاری و تجدید نظر در فهرس آن کتابخانه، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر و انکارناپذیر است. با این تأکید که دفتر تجدید نظر در اطلاعات و داده‌های کتاب‌شناختی و نسخه‌شناختی نسخه‌های خطی در همه فهرس دست‌نویس‌های منتشر شده در ایران و خارج - بدون تبعیض - به جهت مشخصه خاص پژوهشی در این نوع آثار، باید همیشه باز باشد و نباید هیچ وقت بسته شود.

می‌توان بعد از یک تفحص و تحقیق میدانی در تمام مجلدات فهرست‌های یاد شده، گفت که عمده‌ترین معضل فهرست‌های این کتابخانه، نگارش فهرست «بدون ذکر منابع کتاب‌شناختی و مؤید نسخه‌شناختی» است، هر چند که در مرتبه نازل‌تر، «فهرست‌نگاری انفرادی» نیز بر آن نقیصه علاوه می‌گردد. اصولاً کارشناسان و متخصصان امر فهرست‌نگاری متفق‌القولند که نتیجه و محصول فهرست‌نگاری نسخ خطی بدون ذکر منبع کتاب‌شناختی و نیز مؤید نسخه‌شناختی و بیشتر با اتکای به اطلاعات شخصی و محفوظات ذهنی، هرگز اثری عاری از خطا و مصون از اشتباهات نخواهد بود؛ که البته این نقیصه نه فقط در فهرست‌های این کتابخانه که از مشخصه‌های عمومی فهرست‌های منتشر شده در ایران می‌باشند، که نوعاً به جهت عدم دسترسی فهرست‌نگار به مصادر کتاب‌شناختی، عدم

توانایی او در بهره‌گیری از فهرست‌ها و منابع یاد شده، که گاه به زبان‌های لاتینی نیز هستند، به نگارش فهرست در قالب‌های سنتی و بدون ذکر منبع کتاب‌شناختی یا مؤید نسخه‌شناختی منجر می‌گردد.

برای نمونه بازنویسی مجدد و انتشار فهرست نسخه‌های خطی ترکی معرفی شده در فهرس کتابخانه یا فراموش شده در زوایا و خمول مجموعه‌ها به قلم نگارنده سطور، نمونه‌ای بسیار کوچک و خرد برای اثبات این مدعاست؛ چنان که راقم سطور از سال ۱۳۷۳ ش، پس از بررسی فهرس منتشر شده کتابخانه و مشاهده اشتباهات و خطاهای متعدد در این فهرس، اصلاح و تهیه استدراک برای آنها را، در دستور کار تدریجی خویش قرار داده و با استمداد الهی و بهره‌گیری از تذکرات شفاهی و یادداشتهای عالمانه تولیت و ریاست محترم کتابخانه، جناب آقای دکتر مرعشی، نیز رئیس محترم بخش فهرست‌نگاری نسخ خطی، آقای سید محمد اصفیایی، نظریات و دیدگاه‌های اصلاحی و مستدل پژوهشگران، مصححان ایرانی و خارجی و نیز یادداشتهای متعدد همکاران گرانمایه فهرست‌نگار در بخش فهرست‌نویسی نسخ خطی کتابخانه: آقایان میر محمد موسوی، ابوالفضل حافظیان و محمد حسین امینی و سایر محققان، الحمد لله پس از گذشت حدود ۱۰ سال تلاش مداوم، اینک استدراکاتی ارزشمند و نفیس در چندین جلد، نسبت به فهرس منتشر شده کتابخانه تهیه شده که امید است به حول و قوه الهی به زودی شاهد انتشار تدریجی آنها باشیم.

باید گفت نخستین اثر از این سلسله استدراکات «دست‌نویس‌های ترکی» معرفی شده در فهرس پیشین کتابخانه بود، که الحمد لله مجلد نخست آن در قالب فهرست نسخه‌های خطی ترکی، سال ۱۳۸۱ ش از سوی این کتابخانه و زیر نظر تولیت و ریاست محترم کتابخانه، منتشر گردید و چنان که با استفاده از شماره‌های نسخ، به فهرست پیشین، مراجعه و مقایسه شود، کیفیت معرفی آنها در دو مرحله پیشین و جدید، کاملاً آشکار خواهد گردید؛ استدراکات بعدی این فهرست‌ها نیز به: الف) فهرست دست‌نویس‌های فارسی کتابخانه (ج ۱، ب) فهرست دست‌نویس‌های از قلم افتاده در مجموعه‌ها، ج) فهرست مجامیع کتابخانه، د) فهرست دست‌نویس‌های ترکی کتابخانه (ج ۲) و ... اختصاص دارد که امید است به تدریج و با مدد الهی معرفی شده و انتشار یابد. اینک برای اثبات «ضرورت بازنگاری و تجدید نظر در این‌گونه آثار» و اهمیت دادن به

این امر خطیر و بنیادی و توجه دادن دست‌اندرکاران کتابخانه‌ها به این نوع مجموعه‌ها، به عنوان حسن ختام این نوشتار و از باب براءت استهلال استدراکات یاد شده، مجموعه‌ای بسیار نفیس و تقریباً منحصر به فرد صد رساله‌ای راکه به هر دلیل در فهرست‌نگاری نخستین، فقط نیمی از آن یعنی حدود ۴۹ رساله، فهرست و شناسانده شده بود، مجدداً به صورت «فهرست نامگوی» با ذکر منابع کتاب‌شناختی، معرفی نموده و تفصیل آن را عجلتاً به فرصت و مجال دیگری موکول می‌سازم.

این مجموعه بسیار نفیس با شماره «۲۸۶»، پیش‌تر در جلد نخست فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته‌الله معرفی شده، اینک با امعان نظر بیش‌تری مجدداً به فهرست‌نگاری مستند و معرفی اجمالی (نامگوی) رساله‌های آن مجموعه شریف و عزیزالوجود، که بیش‌ترین آنها فلسفی است، می‌پردازیم. غالب رساله‌های این نسخه در ماه‌های متعدد سال ۱۰۷۲ ق، از سوی «شاه مراد [بن نقد علی] فراهانی [ورامینی]»^۱ به خط نستعلیق وی نگاشته شده است. عناوین و نام رساله‌ها به سنگرف و گاه نانوشته است. آثار بسیار ناچیز رطوبت بر فراز برگ‌های (۱ - ۶۰) مشاهده می‌گردد، در برخی برگ‌ها به ندرت نشانه‌های تصحیح با عبارت صح و برخی نسخه بدل‌ها با نشان خ قابل رؤیت است. در میان رساله‌ها برگ‌هایی یا قطعاتی سفید مانده، که نشان می‌دهد نسخه اصل ناخوانا یا بخشی از آن سقیم بوده است. نسخه، خالی از اغلاط نیست، که به نظر می‌رسد کاتب بیش‌تر به جهت همان ناخوانا بودن اصل، نتوانسته آنها را بخواند، هر چند که اگر در یک چنین مجموعه سنگین صد رساله‌ای منصفانه نگاه کنیم، این اغلاط و تصحیفات تاحدودی قابل اغماض است؛ چرا که خود کاتب در چندین جا عباراتی به مانند: «کان الأصل سقیم جداً جداً» آورده، که نشان می‌دهد وی حقیقتاً بذل وسع کرده است.

پیش از شروع رساله‌ها، بین برگ‌های (۲ ب - ۳ ب) فهرست عناوین رساله‌های این مجموعه، که همراه ردیف و شماره صفحه‌ای، که با دست بر آن نگاشته‌اند، در حدود ۸۰ رساله آمده است. نیز روی آغازین برگ مجموعه (۲ الف) یک تملک با عنوان «ابن احمد»

۱. در اینجا نام پدر، (نقد علی) و نسبت (ورامینی) برای کاتب این مجموعه، به قرینه و براساس نسخه «۷۴۹۸» همین کتابخانه (معرفی شده در فهرست نسخ خطی کتابخانه، ۲۹۶/۱۹) نگارش یافت که در سال ۱۰۷۰ ق، یعنی دو سال قدیمی‌تر از این نسخه، کاتب استنساخ نموده است.

همراه مهر مربع (لا إله إلا الله الملك الحق المبين، عبده أبو تراب ۱۱۲۲)، که قاعدتاً با توجه به سجع مهر وی، نام کامل این شخص «ابو تراب بن احمد» خواهد بود، تاریخ ساخت مهر وی نیز سال ۱۱۲۲ ق است که در میان مهر وی منعکس است؛ روی برگ سوم (۴ الف) تملک و دستخط دانشمند و فقیه برجسته شیعی، یعنی «محقق سبزواری»، صاحب کفایة الاحکام و همچنین ذخیره المعاد، با عبارات: «مما أنعم الله تعالى على عبده الضعيف محمد باقر بن محمد مؤمن السبزواري الشريف» همراه مهر بیضی شکل وی، با سجع: «محمد باقر السبزواري ۱۰۶۵» و تملک دیگری، مربوط به فرزند «محقق سبزواری» با مهر مربع: «محمد جعفر بن محمد باقر الشريف السبزواري ۱۱۱۷» و همچنین تملک دیگری با عبارات: «ثم انتقل الى العبد الضعيف ابن محمد إبراهيم، أحمد الأردكاني الشريف، وفقه الله» و «ثم انتقل بتوفيق الله الملك السبحاني إلى ابن محمد إبراهيم، أحمد الأردكاني» همراه مهر مربع «العبد المذنب أحمد ۱۱۲۲» دیده می‌شود.

گفتنی است در آغاز این مجموعه گرانمایه، دستخط حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته، بنیانگذار این کتابخانه، با عبارات: «هذه نسخة حاوية لرسائل من فلاسفة الإسلام و اليونان و على ظهرها تملك المولى محمد باقر السبزواري و نجله المولى محمد جعفر و [أيضاً] المولى أحمد الأردكاني؛ شهاب الدين الحسيني المرعشي النجفي» و همچنین تولیت و ریاست محترم کتابخانه با عبارت: «در تاریخ ۱۳۴۲/۱۰/۱۵ در قم ابتیاع گردید؛ سید محمد المرعشي النجفي» آمده است.

تعداد سطور: ۲۷، تعداد برگ: ۴۴۷، نوع کاغذ: شرقی (احتمالاً سمرقندی) نخودی ضخیم آهار مهره زده، اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتی‌متر، اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتی‌متر، نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین، با ترنج و سرترنج ضربی زمینه طلایی و سرخ و طرح و نقش گل و بوته؛ دارای لبه برگردان (طبله)؛ اندرون: زرشکی، مجدول به طلا؛ عطف و مغزی (گوشه و لبه‌ها): تیماج مشکی.

شماره «۲۸۶/۱»، ۲۰ برگ (۴ ب - ۲۳ الف):

۱. سر الاسرار لتأسيس السياسة و ترتيب احوال الرياسة = السياسة في تدبير الحكمة و حفظ الرياسة = السياسة في تدبير الرياسة = المقالات العشر. (فلسفه - عربی)

مترجم: ابوزکریا یحیی بن بطریق (درگذشته بعد از سال ۲۰۰ ق)

أغاز: «بسملة، الحمد لله الذي حرّك السماء على الأمّتهات الأضداد و سكن الأرض بالجبال الأوتاد و رفع أعلامها بغير عماد ... أصلح الله أمير المؤمنين و أيده على حماية الدين و أبقاه على رعاية أحوال المسلمين فإن عبده امتثل أمره و التزم مأخذه من البحث عن كتاب السياسة ...».

انجام: «... و ما تحتها من الأفراد مستويين الطالب يغلب المطلوب مستويين المطلوب يغلب الطالب بجمل حساب النيم بعون الله و منته».

رقم كاتب: «لقد فرغ من تحرير هذا الكتاب الشريف في يوم الثلاثاء ٦ شهر جمادي الأولى سنة ١٠٧٥ هـ؛ حرّره الفقير إلى الله الغني شاه مراد فراهاني؛ تم».

ك: دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ١١٨/٣؛ مقدمه بر تاريخ علم، ٦٤٨/١ - ٦٤٩؛

Verzeichniss der Arabischen handschriften der königlichen bibliothek zu Berlin, Bd. V, S. P. 105 - 106.

شماره «٢٨٦/٢»، ٩ برگ (٢٤ الف - ٣٢ الف):

٢. الحكمة المشرقية = الفلسفة المشرقية = منطق المشرقيين (فلسفه - عربی)

مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ٤٢٧ ق)
أغاز: «بسملة، الحمد لله أهل أن يحمده لعزته و جبروته ... الفن الأول في التصور، المقالة الأولى في مقدمات التصور و بعد فقد نزع بنا ألهمه إلى أن نجتمع كلاماً فيما اختلف البحث فيه ...».

انجام: «فإن هذين إذا كانا مجهولين فقلت مثلاً في تعريف المثلث أنه و المساوي ...»
ناتمام.

ك: فهرست نسخه های مصنفات ابن سینا، ص ٨٠ - ٩٣.

شماره «٢٨٦/٣»، ٢ برگ (٣٣ الف - ٣٤ الف):

٣. القياس (منطق - عربی)

مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ٤٢٧ ق)
أغاز: «بسملة، كتب الشيخ سلطان العارفين خاتم المشايخ أبوسعید بن أبي الخير إلى الشيخ الرئيس، قدس الله روحهما: أتوقع الجواب المشبع من حضرت الشيخ ... إذا كان

الغرض في القياس الوصول إلى العلم بالنتيجة ... فأجاب الشيخ ... و قال قد فهمت الرقعة ...»
انجام: «... قد مسه نار و كذلك في المثال الثالث و لعل هذا البيان يكفي في حل هذه
الشبهة و الله أعلم».

کھ: الذريعة، ۲۲۰/۱۷؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۴.

شماره «۲۸۶/۴»، ۲ برگ (۳۴ الف - ۳۵ الف):

۴. المعاودة في امر النفس والفيض (فلسفه - عربی)

مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز: «فكتب الشيخ سلطان العارفين خاتم المشايخ أبو سعيد بن أبي الخير، قدس
الله روحه: أسبع الله تعالى على الشيخ الرئيس مواد النعم المتوالية و رفع له عماد الدولة
النامية قد تجدد على الخادم إشكالان، أما الأول قد ذكرت في خلال الكلام ... فأجاب فقد
وصلت المسئلة ...».

انجام: «... هذا ما أردنا أن نبين و بعد هذا يذكر رسالة الفيض الإلهي في أول السؤال
الثاني من أمر النفس فأقول الأفعال و الإنفعالات».

کھ: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۵.

شماره «۲۸۶/۵»، ۲ برگ (۳۵ الف - ۳۵ ب):

۵. سبب إجابة الدعاء و كيفية الزيارة و تأثيرها (فلسفه - عربی)

مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز: «و كتب أيضاً الشيخ العارفين ... إلى الشيخ الرئيس ... و بعد فأسأل مولاي
و رئيسي، جدد الله له أنواع السعادة و حقق له نهاية المنى ... عن سبب إجابة الدعاء
و كيفية الزيارة و حقيقتها و تأثيرها في النفوس و الأبدان ... فأجابه الشيخ ... سألت، بلغك
الله السعادة القصوى ... أوضح لك كيفية الزيارة ...».

انجام: «... الاستدامة بشروق نور الله ... هداانا الله و آياك إلى تخليص النفس من شوائب
هذا المعروض للزوال أنه لما يريد كل خير فقال و الحمد لله حق حمده و صلي الله على
محمد و آله».

کھ: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۶ - ۷.

شماره «٢٨٦/٦»، ٢ برگ (٣٥ الف - ٣٦ الف):

٦. مسأله من كتاب النفس = الصورة المعقولة (فلسفه - عربى)
 مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ٤٢٧ ق)
 آغاز: «وكتب إليه، قدس الله روحه، سأل سيدنا و مولانا الشيخ الرئيس ... عن شرح
 قوله في كتاب النفس [من الشفاء]، إن كان محل الصورة المعقولة جسماً ... فأجاب و قال
 الصورة المعقولة على ما هي في الجوهر العاقل ...»
 انجام: «... أو متشابهين لا تشابهان الكل في المعنى ليس في القدر و الشكل و العدد
 و ليس كذلك و هو أعلم.»

کھ: فهرست نسخه های مصنفات ابن سینا، ص ٧.

شماره «٢٨٦/٧»، ١ برگ (٣٦ الف):

٧. رساله في ان لكل حيوان و نبات ثباتاً (فلسفه - عربى)
 مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ٤٢٧ ق)
 آغاز: «وكتب أيضاً، قدس الله روحه العزيز، مد الله تعالى في بقائه ليرتفع الخدم في
 رياض فضائله ... [أ] ما البرهان على أن في كل حيوان و نبات ثباتاً و أن ذلك الثابت
 جسم ... فأجاب الشيخ الرئيس، قدس الله روحه، كل حيوان بالفعل يبقى حيواناً ...»
 انجام: «... و لا مانع أن يكون للشيء شخصيتان من وجهين يعرف هذا من باب
 التشخيص في الكتب المطولة و الله تعالى أعلم بالصواب.»
 کھ: فهرست نسخه های مصنفات ابن سینا، ص ١٠ - ١١.

شماره «٢٨٦/٨»، ٢ برگ (٣٦ الف - ٣٧ الف):

٨. سر القدر = معنى قول الصوفية: «من عرف سر القدر فقد الحد» = القضاء و القدر
 و المشيئة (رساله في ...) (فلسفه - عربى)
 مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ٤٢٧ ق)
 آغاز: «و سأل أيضاً، قدس الله روحه، عن معنى قول الصوفية: «من عرف سر القدر فقد
 الحد»؛ فقال في جوابه: إن هذه المسئلة فيها أدنى غموضة و هي من المسائل التي لم
 يزل مرموزة ...»

انجام: «... لا يطاق حمل ما يرتكبه من الفساد و يختل نظام أمور العالم بتولية المنحل
عن القيدین فهذا ما حضرني على هذا السؤال و الله أعلم بالصواب و السداد».
ک: الذریعة، ۱۶۹/۱۲؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۹ - ۱۰.

شماره «۲۸۶/۹»، ۱ برگ (۳۷ الف):

۹. قضاء الله تعالى (فلسفه - عربی)

مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز: «وكتب إليه أيضاً، قدس الله روحه العزيز، جزاك الله عنا خيراً، فهمت ما كتبه
المولى أفضل المتأخرين ... و توجه بتاج العز و الكرامة في سرّ القدر و ما أليق بهذا
الموضع حقيقة قضاء الله تعالى ... هو حكم الأول الواحد الذي يشمل على كل شيء ...».
انجام: «... و ليس شأنه شأن غيره و لا حكمه حكم من سواه جلّ عن ذلك لا يسئل عما
يفعل و هم يسألون و صلي الله على محمد و آله أجمعين».
ک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۱۰.

شماره «۲۸۶/۱۰»، ۱ برگ (۳۷ الف):

۱۰. الفرق بين القضاء و القدر و المشيئة و الارادة (رسالة في ...)

مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز: «وكتب أيضاً، قدس الله روحه، كيف أميز بين القضاء و القدر و المشيئة
و الإرادة ... فأجاب، أعلي الله درجته و قال: المشيئة و الإرادة الإلهية اختيار إنفاد القدرة
بالجود على مقتضى الرحمة ...».

انجام: «... و التقدير هو تهيئة الأسباب للإقدار و السرّ في القدر لا في القضاء لأنه ليس
بغاية بل هو تبع ضروري و الله تعالى أعلم بالصواب».

ک: فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، ۶۷۱/۲/۹.

شماره «۲۸۶/۱۱»، ۲ برگ (۳۷ الف - ۳۸ ب):

۱۱. الارزاق (رسالة في ...)

مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز: «وكتب، قدس الله روحه، إليه سمعت من الشيخ الزكي أبي القاسم الفضل بن

محمود المتطّيب، أدام الله عزّه، أنه جرت مناظرة بين مولانا الشيخ الرئيس أفضل المتأخرين جمع الله له شمل السرور ... فأجاب الشيخ الرئيس، أعلي الله درجته، وقال: جرى بيني وبين واحد من ... بسم الله الرحمن الرحيم، رب وفق وأعن، الحمد لله ونعوذ بالله من علم يسلمنا إلى الجهل بعدله والجحود لفضله أن كثيراً ممن لم يستطع النظر ...».

انجام: «... وفي كل ذلك من المنافع ما يطول القول في استخراجها حتى لا يوجد في العالم شيء باطل؛ تمت وصلي الله على محمد وأهل بيته الطيبين الطاهرين المعصومين».

کھ: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۲۸ - ۲۹؛ المحقق الطباطبائي في ذكره السنويّة الأولى، ۸۸۳/۲

شماره «۲۸۶/۱۲»، ۷ برگ (۳۹ الف - ۴۵ ب):

۱۲. النفس على سنة الاختصار = الهدية = الفصول = مبحث عن قوى النفسانية

(فلسفه - عربی)

مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق) آغاز: «بسملة، خير المباديء ما زين بالحمد لواهب القوة على حمده و الصلوة على خيرته من خليفته محمد وآله و عترته ... و بعد فلولا أن العادة سوغت للأصاغر الانبساط إلى الأكابر لاستعجمت عليهم سبل الاعتصام ... و شرعت هذه السنة ... إلى الأمير، أطال الله بقائه بهديّة ...».

انجام: «... لا زالت الحكمة منتعشة بعد الخمول نضرة بعد الذبول ليستمدوا بدولته دولتها و ترجع بأيامه أيامها بمكانه مكانها و مكان أهلها و تكثر عدد طالبها و لواهب العقل الحمد بلانهاية و السلام؛ تمت».

کھ: الذريعة، ۲۶۰/۲۴؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۲۴۱ - ۲۴۳.

شماره «۲۸۶/۱۳»، ۲ برگ (۴۵ ب - ۴۶ ب):

۱۳. حدود = پاسخ پرسش‌های اسکندر = صد و پانزده پرسش از ارسطو (فلسفه - فارسی)

مؤلف: ارسطوطاليس بن نيكوماخس فيثاغوري يوناني

مترجم: ناشناخته.

آغاز: «بسملة الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين و لا عدوان إلا على الظالمين

و الصلوة على محمد و آله أجمعين، اما بعد بدانکه این چند فصل است اندر صد و پانزده مسئله که اسکندر از استاد خویش ارسطاطاليس حکيم پرسیده است و او جواب داده است بصواب؛ اسکندر می‌گوید که پرسیدم از استاد خویش که جوهر چیست؟ گفت: آنچه بجوهر قائم است؛ گفتم: روح چیست؟ گفت: «...».

انجام: «... گفتم درونشان هست، گفت: نقطه پرکار از دایره؛ تمام شد مسائل بحمد الله و حسن توفيقه».

کتاب: فهرستواره کتاب‌های فارسی، ۸۸/۶، ۱۳۴؛ فهرست نسخه‌های خطی اهدایی مرحوم مشکوة به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ۴۱/۳؛ محبوب القلوب، ۲۷۴/۲.

شماره «۲۸۶/۱۴»، ۳ برگ (۴۶ ب - ۴۸ الف):

۱۴. تفسیر سورة الاعلی (تفسیر - فارسی)

مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق) آغاز: «بسملة، اعلم أن هذه السورة مشتملة على مطالب ثلاثة؛ المطلب الأول إثبات الله تعالى، قوله: سبّح اسم ربك الأعلى الذي خلق فسوّى...».

انجام: «... وإن سعادة الإنسان لا تحصل إلا بمعرفة هذه المطالب الثلاثة و بالله التوفيق».

کتاب: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۶۶.

شماره «۲۸۶/۱۵»، ۲ برگ (۴۸ الف - ۴۹ الف):

۱۵. شرح خطبة التمجيد = ترجمة الخطبة التوحيدية (فلسفه - فارسی)

مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)

مترجم: ابوالفتح عمر بن ابراهیم خيام نیشابوری (درگذشته سال ۵۲۵ ق)

آغاز: «بسملة، قال نادر الفلك ... : لقد استدعى مني جماعة من الإخوان بإصفهان في سنة ۴۷۲ ترجمة الخطب التي أنشأها الشيخ الحكيم أبوعلی بن سینا فأجبتهم إلى ذلك و أقول؛ قال: پاكا پادشاه دادار ايزد كامكار خداوندى كه آغاز همه چیزها ازوست».

انجام: «... آفریدگار ما ترا جوئیم و ترا پرستیم و از تو خواهیم و توکل بر تو کنیم که آغاز همه چیزها از تست و بازگشتن همه چیزها به تست و الحمد لله أولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً».

کتاب: الذريعة، ۲۲۰/۱۳؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۹۹ - ۱۰۰.

شماره «۲۸۶/۱۶»، ۳ برگ (۴۹ ب - ۵۱ ب):

۱۶. ترجمه النفس
 مترجم: ناشناخته
 آغاز: «نخستین سخن اندر یافت هر معلولی، سخن دویم اندر هستی نفس، سخن سیم... چنین گفتند که بدین سخن آن خواسته که هر آنچه که یافته شود یا محسوس بود...»
 انجام: «... حکمت چون از سرشک از دیده باشند به پیش ما از این الفاظ دورند بنزد ما از این معنی تراشند، تمت بحمد الله و منه».
 کج: الذریعة، ۲۶۳/۲۴ (به نقل از همین نسخه!).

شماره «۲۸۶/۱۷»، ۱ برگ (۵۲ الف - ۵۲ ب):

۱۷. مکتوب مولانا شمس الدین کیشی به خواجه نصیرالدین طوسی (فلسفه - فارسی)
 مؤلف: شمس الدین محمد بن احمد بن عبداللطیف کیشی (درگذشته سال ۶۹۴ ق)
 آغاز: «پرتو خورشید ضمیر منیر مخدوم ولی الانعام صاحب الآیات العظام ... که سبب اهتداء سالکان طریقت و نور بخش دیده و اصلان حقیقت است...»
 انجام: «... و خادم داعی را از جمله مستفیدان شناسند و مجامع خاطر را ملازم حضرت علیا، زاده الله علا، داند حق تعالی از همه مکاره حارس و در همه مطالب معین باد بمحمد و آله الطاهرین».
 کج: احوال و آثار... نصیرالدین طوسی، ص ۴۹۸ - ۵۰۳؛ فهرست نسخه‌های خطی اهدایی مرحوم مشکوة به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ۱۸۸/۱/۳ - ۱۸۹.

شماره «۲۸۶/۱۸»، ۳ برگ (۵۲ ب - ۵۴ الف):

۱۸. جواب خواجه نصیرالدین طوسی به شمس الدین کیشی (فلسفه - فارسی)
 مؤلف: خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن طوسی (درگذشته سال ۶۷۲ ق)
 آغاز: «جواب له: تا ذکر مناقب و فضایل ذات شریف و نفس نفیس خدام ملک الحکماء و العلماء سید الأكابر و الفضلاء قدوة المبرزین و المحققین کاشف أسرار المتقدمین و المتأخرین شمس الملة و الدین أفضل و مفخر ایران، ادام الله میامن آیامه و حصل جوامع مرامه بمسامع، دعاگوی مخلص او محمد الطوسی رسیده است...».

انجام: «... و هو الولي التوفيق و ملهم التحقيق کامرانی و شادمانی و وصول امانی میسر باد بابقاء جاودانی و صلوات الله علی سیدنا محمد و آله الطاهرين، آمین رب العالمین».

کھ: احوال و آثار... نصیرالدین طوسی، ص ۵۰۲ - ۵۰۹؛ فهرست نسخه‌های خطی اهدایی مرحوم مشکوة به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ۱۸۸/۱/۳ - ۱۸۹.

شماره «۲۸۶/۱۹»، ۲ برگ (۵۴ الف - ۵۵ الف):

۱۹. الغربة الغربية (داستان فلسفی و عرفانی - عربی)

مؤلف: شیخ ابوالفتوح شهاب‌الدین یحیی بن حبش بن امیرک سهروردی، مشهور به شیخ اشراق (مقتول سال ۵۸۶ یا ۵۸۷ ق در حلب)

آغاز: «بسملة، الحمد لله و السلام علی عباده الذین اصطفى ... قال الشيخ العلامة ... أما بعد فأنی لما رأیت قصة حی بن یقظان فصادفتنا مع ما فیها من عجائب الکلمات ...».

انجام: «... نجانا الله من أسر الطبيعة و قید الهیولی و قل الحمد لله سیریکم آیاته فیعرفوننا و ما ربک بغافل عما تعملون؛ تمت ... و الصلوة علی نبینا محمد و آله أجمعین».

کھ: تاریخ الأدب العربی، ۷/۴ - ۳۵۹/۸؛ الذریعة، ۳۳/۱۶؛ ریحانة الأدب، ۲۹۹/۳؛ کشف الظنون، ۱۱۹۷/۲.

شماره «۲۸۶/۲۰»، ۳ برگ (۵۵ الف - ۵۷ الف):^۱

۲۰. صغیر سیمرغ = صغیر عنقا (عرفان - فارسی)

مؤلف: شیخ ابوالفتوح شهاب‌الدین یحیی بن حبش بن امیرک سهروردی، مشهور به شیخ اشراق (مقتول سال ۵۸۶ یا ۵۸۷ ق در حلب)

آغاز: «بسملة، سپاس باد واهب ذوالجلال را و مبدع موجودات را و درود بر خواجگان رسالت و ائمة نبوت سیما ... أما بعد این کلمه در احوال اخوان تجرید تحریر افتاد ...».

انجام: «... حلاج گفت: الصوفي لا یقبل و لا یتحرک و لا یتبعض و نیز در وقت صلب گفت: حسب الواحد له و الحمد لله أولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً».

کھ: تاریخ الأدب العربی، ۷/۴ - ۳۵۹/۸؛ ریحانة الأدب، ۲۹۹/۳.

شماره « ۲۸۶/۲۱ »، ۳ برگ (۶۰ الف - ۶۲ الف):

۲۱. الجمل من الادلة المحققة لبقاء النفس الناطقة = بقاء النفس الناطقة = سبعة من المقائس المنطقية = النفس الناطقة = الادلة في بقاء النفس الناطقة = النفس (فلسفه - عربی)
 مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
 آغاز: «بسملة، سأل بعض الرؤسا بهمته العلية ونفسه الشريفة: أن النفس الناطقة جواهر أم عرض؟ و أنها و إن كانت جوهرأ فهل تبقى بعد انتقاض قلبها أم تتلاشي من انتقاضه؛ فأقول ما يستحسنه العقل الصريح و يأمر به الدين الصحيح من عامة...»
 انجام: «... و ذلك ما أردنا أن نبين و بالله التوفيق و الحمد لله واهب الهداية و منشيء الكل و السلام على محمد و آله الطيبين الطاهرين»
 کھ: الذريعة، ۱۳۱/۱۱ و ۲۶۱/۲۴؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۶۷ - ۶۸.

شماره « ۲۸۶/۲۲ »، ۲ برگ (۶۲ ب - ۶۳ ب):

۲۲. العروس = العروش = العرش = سلسلة الفلاسفة = الحيرة = إثبات الوجود = إثبات العقول (رسالة في ...)
 مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
 آغاز: «بسملة، الحمد لو اهب العقل بلانهاية كل شيء في عالم الكون و الفساد مما لم يكن فكان قبل الكون ممكن الوجود لذاته إذ لو كان واجب الوجود لكان لم يزل و لا يزال موجوداً...»
 انجام: «... فمن سمع و اشماز فليتهم نفسه فلعلها لا يناسبه و كل ميسر لما خلق له و الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على سيدنا محمد و آله و أصحابه أجمعين»
 کھ: الذريعة، ۳۵۳/۱۵؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۱۷۹ - ۱۸۰.

شماره « ۲۸۶/۲۳ »، ۲ برگ (۶۳ ب) و (۱۲۴ الف):

۲۳. منتخبات من الفوائد الغياثية^۱
 منتخب: ناشناخته.
 (فلسفه - عربی)

۱. دو اثر با نام: الفوائد الغياثية سراغ داريم، یکی از قاضی عضدالدين عبدالرحمان بن احمد ايجی (درگذشته سال ۷۵۶ ق)، در موضوع معانی و بیان و دیگری از فخرالدين ابو عبدالله محمد بن عمر قرشی طبرستانی (درگذشته سال ۶۰۶ ق) در موضوع کلام و عقاید که نسخه‌ای از آن در کتابخانه رضا در رامپور هند موجود است، ممکن است غیاث‌الدين دشتکی نیز چنین کتابی با این عنوان داشته باشد؛ به هر حال دانسته نشد عبارات منقوله از کدام یک انتخاب گردیده است.

آغاز (۱) [برگ ۶۳ ب]: «قال الشيخ الرئيس في آخر إلهيات الشفاء: إن المعاد قسمان جسماني وروحاني، أما المعاد الجسماني فلا سبيل ألى معرفته إلا القبول من الشريعة الحقة ... وإما المعاد الروحاني فللعقل إلى معرفته سبل ...».

انجام (۱): «... وإن كانت مقدرة بغلايق المادّة بقيد معذبة حتى تزول تلك العلايق فتصير إلى النعيم المذكور من فوائد غياثية».

آغاز (۲) [برگ ۱۲۴ الف]: «اعلم أن الحدوث يطلق في عرفهم على معنيين أحدهما هو وجود الشيء بعد عدمه في زمان مضى ...».

انجام (۲): «... و القديم المقابل له هو كون الشيء بحيث لا يحتاج في وجوده إلى غيره ولا قديم بهذا المعنى إلا الواجب لذاته و ما عداه كلّ حادث بالمعنى الثاني؛ من فوائد غياثية».

کھ: فهرست کتب خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (سنای سابق)، ۱۸۹/۲.

شماره «۲۸۶/۲۴»، ۲ برگ (۶۳ ب - ۶۴ ب):

۲۴. إيضاح براهين مستنبطة في مسائل عويصة (رسالة في ...) (فلسفه - عربي)

مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق) آغاز: «بسملة، هذه رسالة يشتمل على إيضاح براهين مستنبطة في مسائل عويصة لم يعثر عليها من كتب المتقدمين ...؛ برهان على إثبات الحق الأحد، جلّ جلاله؛ برهان على جوهرية النفس؛ برهان على بقاء النفس الإنسانية بعد الموت ...».

انجام: «... فالعلة الغائية محفوظة مع وجودها و انحيازها إلى صحبته الملاً الأعلى متعلقة بالجلایا العقلية؛ تمت الرسالة بعون واهب العقل».

کھ: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۵۱.

شماره «۲۸۶/۲۵»، ۳ برگ (۶۴ ب - ۶۶ الف):

۲۵. القوى الجسمانية (رسالة في ...) = النفوس = النفس على طريق الدليل و البرهان (رسالة

في ...) = النفس الناطقة (رسالة في ...) = المعاد = المعاد الاصر = احوال النفس = نفس

الفلكی = قوى النفس (رسالة في ...) (فلسفه - عربي)

مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)

آغاز: «بسملة، نقول: إن القوى الفعالة في الأجسام بذاتها ينتهي بها القسمة إلى أربعة

أقسام و ذلك لأنّها ينقسم الأولى إلى قوّة يفعل فعلها في جسم بقصد و اختيار ...».

انجام: «... و ربما يحيي بإحساس و تحريك هما في قوته فهذا هو حدّ النفس و الله أعلم و الحمد لواهب العقل بلانهاية و الصلوة الدائم على محمد منبع الحكمة و الشريعة و آله أجمعين». كـ: الذريعة، ٢١٨/١٧؛ فهرست نسخه‌های خطی اهدای مرحوم مشکوة به كتابخانه مركزى دانشگاه تهران، ٣١٩/١/٣؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ٢٤٤ - ٢٤٧، ٢٩١.

شماره «٢٨٦/٢٦»، ٦ برگ (٦٦ الف - ٧١ الف):

٢٦. القضاء و القدر = مختصر في القضاء و القدر (فلسفه - عربی)
 مؤلف: شيخ كمال الدين عبدالرزاق بن جمال الدين كاشاني (درگذشته سال ٧٣٠ یا ٧٣٥ ق)
 آغاز: «بسملة، الحمد لله الذي أحاط علمه بالأشياء جملة و تفصيلاً عينها في قضاء السابق تعينياً ثم نزلها بقدره المعلوم تنزيلاً... و بعد فقد سألتني من عزّت على مسألته و لزمّني من طريق الأخوة إجابته أن أملي ممّا حضرني في القضاء و القدر...»
 انجام: «... و لا ينجع أكثر من ذلك لمن تعسر عليه، عليه بالله العياذ من التقصير فإن بيده تسير كلّ عسير و هو المستعان و عليه التكلان إنه حسبنا و نعم الوكيل».
 كـ: الذريعة، ١٤٨/١٧ و ١٧٥/٢٠؛ المحقق الطباطبائي في ذكره السنوية الأولى، ٨٨٢/٢

شماره «٢٨٦/٢٧»، ٥ برگ (٧١ ب - ٧٥ ب):

٢٧. سريان الوجود (رسالة في ...) = المعية (رسالة في ...) = كيفية معية الواجب الحقّ بالموجودات الممكنة و بيان مذهب المحققين من الصوفية (رسالة في ...) (فلسفه - عربی)
 مؤلف: صدرالمتألهين صدرالدين محمد بن ابراهيم قوامى شيرازى، مشهور به «ملاصدرا» (درگذشته سال ١٠٥٠ ق)
 آغاز: «بسملة، أحمدك يا من تجليت بذلك في كل شيء و ظهرت بنورك في كل ظلّ و فيء فأنت مع الأشياء بلا مقارنة... الأولى أن الموجود قد تطلق و يراد به الكون في الأعيان...»
 انجام: «... و إحاطته الوجودية بالموجودات على وجه يليق بشأنه و هود ما أردناه و أمّا معيته و إحاطته العلمية و الحكيمية فهو أظهر من أن يخفى و الحمد لله على إتمامه».
 كـ: الذريعة، ١٧٨/١٢ - ١٧٩؛ المحقق الطباطبائي في ذكره السنوية الأولى،

شماره «۲۸۶/۲۸»، ۵۲ برگ (۷۶ الف - ۱۱۷ الف):

۲۸. الحروف (کتاب ...) (فلسفه - عربی)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلم ثانی (درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «الحمد لله رب العالمين والسلام على نبيه وآله أجمعين؛ أما بعد فإن معنى أن الثبات والدوام والكمال والوثاقة في الوجود وفي العلم بالشيء...»
انجام: «... وكذلك في كثير من الصنایع وأما السؤال الخطبي فمن ضروب سؤالاته أن يكون بأحد المتقابلين فقط؛ تم».

کتاب: الذريعة، ۳۹۷/۶؛ ریحانة الأدب، ۲۶۱/۴-۲۶۶؛ مؤلفات الفارابی، ص ۱۱۳.

شماره «۲۸۶/۲۹»، ۲ برگ (۱۱۷ ب - ۱۱۸ ب):

۲۹. النفس (رسالة في ...) = القول في النفس المختصر من كتب ارسطاطاليس و افلاطون و ساير الفلاسفة (رسالة في ...) (فلسفه - عربی)

مؤلف: أبو یوسف یعقوب بن اسحاق کندي بغدادی (درگذشته سال ۲۵۶ ق)
آغاز: «سددك الله لدرك الحق وأعانك على نيل مستودعته سألت، أسعدك الله بطاعته: أن اختصر لك قولاً في النفس...؛ فنقول: إن النفس بسيطة ذات شرف وكمال عظيمة الشأن و جوهرها من جوهر الباري...».

انجام: «... و اختصرنا من قولهم أن النفس جوهر بسيط فتفهم ما كتبت به إليك تكن سعيداً، أسعدك الله تعالى في دنياك و آخرتك، و الحمد لله رب العالمين».

کتاب: تاريخ الأدب العربي، ۳/۲ - ۵۲۷/۴؛ ریحانة الأدب، ۹۶/۵ - ۹۷؛ فهرست نسخه‌های خطی اهدای مرحوم مشکوة به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ۳۹۲/۱/۳؛ هدیه العارفين، ۵۴۲/۲.

شماره «۲۸۶/۳۰»، ۱ برگ (۱۱۹ الف - ۱۱۹ ب):

۳۰. اختلاف الناس في أمر النفس و أمر العقل = أمر النفس و أمر العقل = النفس = رسالة الشيخ الرئيس إلى الكيا أبي جعفر محمد بن الحسين بن المرزبان (فلسفه - عربی)

مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)

آغاز: «کیاننی^۱ أطال الله بقائه الكيا الفاضل الأوحد و أدام عزّه و تأييده و نعمته و تمهيده و أجزل من كل خير مزیده عن سلامته و الحمد لله رب العالمين و صلوته على رسوله محمد و آله الطيبين؛ قد وصل كتاب الكياء ... و شكرت الله عزت قدرته ... و الذي ذكره من اختلاف الناس في أمر النفس و العقل ...».

انجام: «... و طالت علي افتخرت منانتي و كانت قد أقعدتني و كفت يدي عن الخط و الكتابة و هذا أول ما كتبت بيدي و هو من بركات معرفته و الله تعالى تمنعني و السلام». **کھ:** فهرست نسخه های مصنفات ابن سینا، ص ۲۰ - ۲۳.

شماره «۲۸۶/۳۱»، ۲ برگ (۱۱۹ ب - ۱۲۰ الف):

۳۱. معرفة كوكب السعد و النحس و ما يتعلق بكل واحد منها (نجوم - عربی)
مؤلف: ناشناخته

آغاز: «قال إفلطن: لا يدلّ على الحقايق إلا المشتري، قال إبقراط: إذا استولي برجيس، يعني المشتري في تحويل السنة الشمسية ...».

انجام: «... قال أبومعشر و هذا صحيح لأنّ قسمتهم لرحل و نسبتهم إليه و هو من شركة عطارد و زحل فالأجسام و الألوان زحلّية و الحكمة و الفلك عطاردية و العلم عند الله».

کھ: فهرست کتب خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (سنای سابق)، ۱۸۷/۲؛ فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی، ۴۴۳/۳.

شماره «۲۸۶/۳۲»، ۱ برگ (۱۲۰ الف - ۱۲۰ ب):

۳۲. مقالة مستفادة في تحصيل السعادة = تحصيل السعادة = الحجج الغرّ = الحجج العشرة في جوهرية نفس الانسان = التحفة في النفس و ما تصير إليه = المعاد الاصر (فلسفه - عربی)

مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز: «لو طرق للعاقل صرف المعروف إلى المعارف خصوصاً إذا كان المعروف أفضل ما يتمسك به من سعد بالحیوة و المصروف به إليه ...».

انجام: «... عن زخارفها دون اليد إلى ما هو فوقها و منها إن كل واحدة منهما ما يمكن

۱. در بیشتر نسخه ها «کتابی» آمده که صحیح آن نیز همان است، لیکن در نسخه حاضر بدین صورت آمده است.

التقاصر عنها من غير إخلال من محض الإنسانية في العاجل؛ تم».

کھ: الذریعة، ۲۶۰/۲۴ - ۲۶۱؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۵۵ -
۵۶؛ فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی، ۵۸۲/۱۱.

شماره «۲۸۶/۳۳»، ۲ برگ (۱۲۰ ب - ۱۲۱ ب):

۳۳. آداب البحث و المناظرة (منطق - فارسی)

مؤلف: خواجه شرف‌الدین حسن (حسین) شاه، مشهور به بقال^۱ (درگذشته سال ۹۰۵ ق)^۲
آغاز: «بسملة، الحمد لمن لا مانع لحكمه و لا ناقض لقضائه و الشکر لمن لا معارض له
في أرضه و سمائه و الصلوة و السلام إجمالاً على جميع الرسل الدلائل ... و بعد فهذه زبدة
مقنعة و جملة نافعة من آداب البحث و المناظرة ... مقدمه بدان ...».

انجام: «... نشاید که هر چه بوضع اول مقترن نیست؛ بلکه بوضع ثانی مقترن هست؛ تم».
کھ: فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۱۴۹۰/۲/۲ - ۱۴۹۱؛ هدیه العارفین، ۲۸۸/۱.

شماره «۲۸۶/۳۴»، ۱ برگ (۱۲۲ الف):

۳۴. [کلمات الفلاسفة] (فلسفه - عربی)

مؤلف: ناشناخته.

آغاز: «قال سقراط: ليس من الأنفس أن يصير إلى عالم النور...؛ كان الحكماء أخذوا
العالم حيواناً واحداً...؛ نقل عن الشيخ الرئيس من أنه قال: قرأت كتاب ما بعد الطبيعة
لأرسطاطاليس فلم أفهم...؛ قال الكندي: رأيت الحكيم أرسطوطاليس مصوراً في كتاب...».
انجام: «فقال أرسطو: الثقة لا يتم فسكن عصب أفلاطن، قال أرسطو: الجاهل عدو
لنفسه فكيف يكون صديقاً لغيره».

کھ: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی ملک، ۳۰۰/۸.

۱. در برخی فهرس‌ها همچون فهرست آستان قدس و سپهسالار به شمس‌الدین احمد بن سلیمان ادرنوی، مشهور به ابن کمال پاشا (درگذشته سال ۹۴۰ ق) نسبت داده شده؛ لیکن آنچه در فوق ثبت گردیده، به نظر صحیح می‌رسد.

۲. تاریخ وفات وی در کشف الظنون، ۱۳۲۷/۲ چنین آمده است.

۳. در این فهرست دو رساله تعلیقات شیخ الرئيس و همین رساله با هم خلط شده؛ چنانچه اگر دقت شود در سطر دوم صفحه یاد شده فهرست، با کلمه «بسملة» رساله تعلیقات شروع می‌شود و پیش از آن رساله‌ای مطابق با رساله ما بوده که در فهرست نگاری کتابخانه ملی ملک، از قلم افتاده و آغاز آن با نسخه ما برابر است.

شماره «۲۸۶/۳۵»، ۲ برگ (۱۲۲ الف - ۱۲۳ الف):

۳۵. العروس = العروش = العرش = سلسلة الفلاسفة = الحيرة = إثبات الوجود = إثبات العقول
(رسالة في ...) ^۱ (فلسفه - عربی)

مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز: «بسملة، قال الشيخ الرئيس أبوعلی: كل شيء في عالم الكون والفساد مما لم يكن فكان قبل الكون ممكن الوجود، إذ لو كان ممتنع الوجود لما وجد ...»
انجام: «... و أشرف من كانت نفسه النطقية عاقلاً بالفعل من له النفس القدسية والحمد لله رب العالمين».

ک: الذریعة، ۲۵۳/۱۵؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۱۷۹ - ۱۸۰.

شماره «۲۸۶/۳۶»، ۱ برگ (۱۲۳ الف):

۳۶. الغرض و الغاية = الفرق بين الغرض و الغاية = الاثر و الغاية
(فلسفه - عربی)
مؤلف: ابوالحسن سید علی بن محمد جرجانی شیرازی، مشهور به «میر سید شریف»
(درگذشته سال ۸۱۶ ق)

آغاز: «بسملة، إذا ترتب على فعل أثر فذلك الأثر نتيجة لذلك الفعل و ثمرته يسمى فائدة له و من حيث أنه على طرف الفعل و نهايته يسمى غاية له ففائدة الفعل ...»
انجام: «... فقد غفل عما يشهد الأنظار الصحيحة و الأفكار الدقيقة أو أراد إظهار ما يناسب أفهام العامة جرياً على مقتضى: كَلَمُوا النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عَقُولِهِمْ؛ و الحمد لله رب العالمين».
ک: الذریعة: ۴۴/۱۶؛ ریحانة الادب: ۲۱۳/۳ - ۲۱۷.

شماره «۲۸۶/۳۷»، ۱ برگ (۱۲۳ ب):

۳۷. مراتب الوجود = الرسالة الشريفة ^۲
(فلسفه - عربی)
مؤلف: سید علی بن محمد جرجانی شیرازی، مشهور به میر سید شریف (درگذشته سال ۸۱۶ ق)

۱. رسالة حاضر نسخه دوم العروس در این مجموعه است، با این فرق که نسخه حاضر فاقد بخش النبوات می باشد. نسخه نخست آن در شماره «۲۸۶/۲۱» این مجموعه، از نظر گذشت.
۲. نسخه‌های متعددی از این رساله، در این کتابخانه موجود است که از آن جمله نسخه‌های شماره «۶۵۴۳» و «۶۸۶۹» می باشند.

آغاز: «بسملة، مراتب الموجودات في الموجودية بحيث التقسيم العقلي ثلث لا مزيد^۱ عليها أذناها الموجود بالغير أي الذي موجد غير هذا الموجود له ذات ووجود يغير ذاته...».
انجام: «... كما يشهد به بديهية العقل أن الواجب الوجود تعالى يجب أن يكون في أعلى مراتب الموجودية؛ تمت الرسالة الشريفة المسمي بالشريفية بحمد الله و حسن توفيقه».

شماره «۲۸۶/۳۸»، ۳ برگ (۱۲۴ الف)، (۱۶۱ ب)، (۱۶۸ ب):

۳۸. المبدأ والمعاد^۲ (فلسفه - عربی)

مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز (۱) [برگ ۱۲۴ الف]: «الفصل الخامس عشر: في السعادة و الشقاوة في الآخرة ذوي الحقيقة و أما الأنفس الجاهلة فإنها إن كانت خيره لم يحدث فيها شوق إلى المعقولات...».
انجام (۱): «... و لكن لا على سبيل اتصال معقول بمعقول فيزداد فسخه بالأزدحام».
آغاز (۲) [برگ ۱۶۱ ب]: «الفصل [الثاني عشر]: في أن النفس حادث مع حدوث البدن الإنساني و ذلك لأن نفس الإنسانية كثيرة بالعدد...».
انجام (۲): «... كما يتولد بدن إنساني على المزاج الخاص بالإنسان فيتولد معه نفس إنسانية علتها العقل الفعال لأن كل حادث فله علة».
آغاز (۳) [برگ ۱۶۸ ب]: «الفصل مب [الثاني و الأربعون] من كتاب المبدأ و المعاد في أن أي الأجسام مستعدة للحياة ذاتها ليست بمستعدة...».
انجام (۳): «... أن يكون الأجرام الفاسدة ينال الحياة و يكون الأجرام الإلهية الكريمة منه الجواهر».

آغاز (۴) [برگ ۱۶۸ ب]: «[الفصل الرابع] في تكوّن الإنسان و قوى نفسه و تعريف العقل الهولاني...».

انجام (۴): «لما قبلت غيرها قبولاً مستقيماً كاللوح المكتوب فيه و لكنّها استعداد محض لقبول الصور كلّها تمّاً».

ک: الذريعة ۴۹/۱۹؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۲۱۲-۲۱۶.

۱. در برخی نسخ به صورت «بیئت مما لا مزيد...» می‌باشد، لیکن در نسخه ما همان است که ثبت کردیم.
۲. این نسخه فقط مشتمل بر فصل چهل و دوم از مقاله ثانیه و فصول چهارم، دوازدهم و پانزدهم از مقاله ثالثه می‌باشد که به صورت پراکنده در جای - جای این مجموعه آمده است. گفتنی است که نسخه کاملتری از این کتاب به شماره «۶۸۹۵/۱۰» در این کتابخانه موجود است.

شماره «۲۸۶/۳۹»، ۳ برگ (۱۲۴ ب - ۱۲۷ ب):

۳۹. تاریخ احوال الشيخ الرئيس = سيرة ابن سينا = سرگذشت ابن سينا (تراجم - عربی)

مؤلف: ابو عبید عبدالواحد بن محمد جوزجانی (درگذشته سال ۴۳۸ ق)

آغاز: «بسملة، تاریخ احوال الشيخ الرئيس أفضل المتأخرين أبو علي الحسين بن عبد الله البخاري، سقي الله ثراه، ذكر أن أبي كان رجلاً من أهل بلخ وانتقل إلى بخارا في أيام نوح ابن منصور الساماني و اشتغل بالتصرف و تولى...».

انجام: «... و بعد ثمانية أشهر نقل إلى إصفهان و دفن في القبة العلائية، خارج المدينة بباب كون كنبد، سقي الله ثراه...^۱ رضوانه و كساه الله جلابيب غفرانه، اللهم اغفر له و لجميع المؤمنين و المؤمنات».

کھ: الذريعة ۴۰۶/۱۶؛ ریحانة الأدب ۴۳۶/۱؛ فهرست نسخه های مصنفات ابن سينا، ص ط - يب (مقدمه).

شماره «۲۸۶/۴۰»، ۴ برگ (۱۲۷ ب - ۱۳۰ الف):

۴۰. تعلق النفس بالبدن (فلسفه - عربی)

مؤلف: شيخ الرئيس ابو علي حسين بن عبد الله بن سينا (درگذشته سال ۴۲۷ ق).
آغاز: «بسملة، كتب الشيخ العارف أبو سعيد بن أبي الخير، قدس الله روحه العزيز، إلى الشيخ الرئيس، أفاض الله على صوب الرضوان، تعلق النفس بالبدن بجميع قواها أم ببعضها...؛ فأجاب الشيخ الرئيس، أعلى الله درجته و قال: وصل خطاب الشيخ الأجل سلطان العارفين خاتم المشايخ أبي سعيد... هذا السؤال يحتاج إلى مزيد تحرير فنقول...».

انجام: «... و هذا ظاهر فقد اندفعت شبهة المسئلة مع وضوح أشياء آخر من مسائل و نكت فافهم و فقت للسداد».

کھ: فهرست نسخه های مصنفات ابن سينا، ص ۴.

شماره «۲۸۶/۴۱»، ۴ برگ (۱۳۰ ب - ۱۳۳ الف):

۴۱. الفيض الالهي = الافعال و الانفعالات = الفعل و الافعال = البر و الاثم (فلسفه - عربی)

مؤلف: شيخ الرئيس ابو علي حسين بن عبد الله بن سينا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)

آغاز: «الحمد لله رب العالمين و صلوته على محمد و آله الطاهرين؛ الأفعال و الإنفعالات يتفاوت بحسب تفاوت الأمور العقلية النفسانية منها و الجسمانية...»
انجام: «... و لولا أن المقصود من هذه الرسالة إيراد القدر المذكور... و عند هذا الموضع خاتمة قولنا هذا و الحمد لله و اهب العقل و ولي المنّة و الطول و صلي الله على محمد و آله الطاهرين».
کھ: الذريعة ۴۰۶/۱۶؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۱۸۷-۱۸۸.

شماره «۲۸۶/۴۲»، برگ (۱۳۳ الف - ۱۳۴ ب):

۴۲. تهذيب الاخلاق و تطهير الاعراق = طهارة الاعراق = عدم الخوف من الموت = لامخافة من الموت = حقيقة الموت = دفع الغم من الموت (رسالة في...) (اخلاق - عربی)
مؤلف: ابوعلی احمد بن محمد رازی، مشهور به «مسکویه» (درگذشته سال ۴۲۱ ق)
آغاز: «بسملة، لما كان أعظم ما يحق^۱ الإنسان منه هو الخوف من الموت و كان هذا الخوف عليها عامّاً و هو مع عمومه أشدّ و أبلغ من جميع المخاوف...»
انجام: «فلا يفعل المتصدّق ذلك الفعل إلا بمتشاكله بتلك النفس و على هذا أيضاً شبيه بشيء واحد؛ تمت الرسالة بتوفيق الله و الحمد لله و اهب العقل و الفضل بلا نهاية».
کھ: الذريعة، ۵۰۷/۴ و ۲۲۸/۸ و ۱۸۸/۱۵ و ۲۶۹/۱۸؛ ریحانة الأدب، ۲۰۶/۸؛
فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۲۷۶؛ المحقق الطباطبائي في ذكره السنوية الأولى، ۸۲/۲

شماره «۲۸۶/۴۳»، برگ (۱۳۵ الف - ۱۴۹ ب):

۴۳. ترجمه مختصر رساله نفس = ترجمة النفس = النفس (فلسفه - فارسی)
مؤلف: ارسطوطاليس بن نيكوماخس فيثاغوري يوناني
مترجم (به عربی): ناشناخته
مترجم (به فارسی): افضل الدين محمد بن حسن مرقی کاشانی، مشهور به «بابا افضل» (درگذشته سال ۷۰۷ ق)
آغاز: «همگی آنچه دانای یونان ارسطاطاليس یاد کرد در کتاب نفس ابتدای گفتارش رواست بر آنکه گفت نفس جسم است پس از آنکه گویند...».

۱. در برخی نسخ به صورت «يلحق» ثبت شده است.

انجام: «... و برین حجت‌های قوی و روشن نموده، تمام شد مقاله سوم و بتمامی آن کتاب منسوب بأرسطاطالیس تمام گشت».

رقم کاتب: «قد وقع الفراغ من تسويد هذه الرسالة الشريفة في هفتم! شهر ذی قعدة الحرام لسنة ١٠٧٢ هـ اثنى و سبعين بعد الألف من الهجرة خير البشر، سلام الله تعالى عليه إلى يوم المحشر».

ک: الذریعة، ٢٤/٢٦٣؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ١/٢/٧٦٠؛ طبقات اعلام الشيعة (قرن ٥٧ هـ)، ص ٢٠؛ محبوب القلوب، ٢/٢٧٤.

شماره «٢٨٦/٤٤»، ٦ برگ (١٥٠ الف - ١٥١ الف)، (٣٢٩ الف)، (٣٣٠ ب)، (٣٣٦ الف)، (٤٠٧ الف):

٤٤. التعليقات^١ (فلسفه - عربی)

مؤلف: شیخ رئیس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ٤٢٧ ق) آغاز (١) [برگ ١٥٠ الف]: «قال الشيخ الرئيس: والعلم ما يكون بأسباب والمعرفة...».

آغاز (٢) [برگ ١٥٠ الف]: «بيان إرادته: هذه الموجودات كلها صادرة عن ذاته وهي مقتضى ذاته فهي غير منافية له ولأنه...».

آغاز (٣) [برگ ١٥١ الف]: «قال الشيخ الرئيس: الموجودات ما خلا واجب الوجود...».

آغاز (٤) [برگ ٣٢٩ الف]: «فإن قلت لا يجوز أن يكون للمعدوم وجوداً في الذهن...».

آغاز (٥) [برگ ٣٣٠ ب]: «قال الشيخ الرئيس: كلّ حادث فقد حدث بعد ما لم يكن

فيجب...».

١. در بسیاری از مصادر، کتابی با عنوان یاد شده به فارابی نسبت داده شده که معمولاً آغاز آنها با: «هذه الموجودات كلها صادرة عن ذاته وهي مقتضى ذاته...» شروع می‌شود، چنانچه نسخه‌های متعددی از آن مانند شماره‌های «٤/٣٥٣ و ٤٢/١٢٥٨٩» نیز در این کتابخانه با همین نسبت (فارابی) موجود است. همگی این نسخ با نسخه‌هایی از التعليقات که به شیخ رئیس ابن سینا نسبت داده می‌شود، به طور کلی با هم تباین آشکار دارند، جز سطر نخستین آنها، که منشأ این اشتباهات، ظاهراً همین امر و عنوان اشتراکی التعليقات بوده که باعث شده به بسیاری از فهرس و مصادر همچون الذریعة، ٤/٢٢٤ و... نیز راه یابد!، چنان که مرحوم یحیی مهدوی نیز به آن تنبّه داده‌اند. باید توجه داشت که در مؤلفات فارابی، ص ١٦١ ١٩٦ و... بیشترین نسخه‌های این دو کتاب به فارابی نسبت داده شده، در صورتی که برخی از آنها به یقین از ابن سیناست!

آغاز (۶) [برگ ۳۳۶ الف]: «العلم في الأول غير مستفاد من الموجودات بل من ذاته...».

آغاز (۷) [برگ ۴۰۷ الف]: «قال الشيخ الرئيس: السبب الواصل مثلاً موت الإنسان و...».
انجام: «... و لذلك الحركة حركة إلى أن ينتهي إلى حركة الأولي فإذن كل أفعالنا وإرادتنا و تدبيراتنا مقدر و نحن مجبرون عليه؛ تعليقات».
ک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۶۰-۶۴.

شماره «۲۸۶/۴۵»، ۱۱ برگ (۱۵۱ الف - ۱۶۱ ب):

۴۵. ترجمه رساله الطیر = شرح رساله الطیر = شرح ترجمه رساله طیر (فلسفه - فارسی)
مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
مترجم: قاضی زین الدین عمر بن سهلان ساوجی (یا ساوی، مشهور به «لسان الحق»
(درگذشته سال ۵۴۰ یا ۵۵۰ ق)

آغاز: «بسمه، کثرت التماس بزرگان و دوستان مرا دلیر گردانید بشرح کردن رساله الطیر از سخنان شیخ الرئيس، رحمه الله، پس هم از سخنان او شرح کردم...».
انجام: «... باشاره گفت: من رسول فرستم تا این بند از شما بردارد؛ تم کلام القاضي...
في شرح رساله الطیر بعون الله تعالى».

ک: الذریعة، ۱۰۴/۴ و ۱۴۵/۱۳؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۸۱۱/۱/۲؛
محبوب القلوب، ۱۳۷/۲-۱۳۸.

شماره «۲۸۶/۴۶»، ۷ برگ (۱۶۲ الف - ۱۶۸ الف):

۴۶. ترجمه النفس علی طریق الدلیل و البرهان = ترجمه النفس الناطقة = ترجمه المعاد =
ترجمه المعاد الاصر = ترجمه احوال النفس = ترجمه نفس فلکی = ماهیة النفس (رساله فی...)
(فلسفه - فارسی)

مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
مترجم: ناشناخته

آغاز: «بسمه، این رساله ایست که شیخ رئیس ابوعلی بن سینا، رحمة الله علیه، از بقا
و فنا و سعادت و شقاوت در آخرت و دیگر احوالها...».

انجام: «شانزدهم در ختم این فصول ... حرام کردم بر کسانی که بر اسرار و رموز این مقاله مطلع و واقف شوند و به کسانی دهند که معاند و ناهل و جاهل و شریر باشند و الله بینی و بینکم و کفی به و کیلاً و صلی الله علی رسوله الأبطحي الأربحي و آله و عترته أجمعین بحوله و طوله و فضله».

ک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۲۴۴-۲۴۷.

شماره «۲۸۶/۴۷»، ۳ برگ (۱۶۹ الف - ۱۷۱ ب):

۴۷. اسرار الصلوة = الصلوة (رسالة في ...) = ماهية الصلوة (عرفان - عربی)

مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق) آغاز: «بسملة، الحمد لله الذي خصّ الإنسان بشرف الخطاب ... أما بعد لما التمسْتُ أيها الأخ الشفيق و العاقل الصديق أن أكتب رسالة في سرّ الصلوة و أشرح حقيقتها المتعلقة بظواهرها المأمور ...».

انجام: «... و طبع قلبه طبعه فإنّ لذة ... لا يتصور العنين و لذة النظر لا يصدق لها إلا الأكمه ...؛ تمت بعون الله».

رقم کاتب: «کتبت هذه الرسالة بعون الله و حمده و منه الوافر الجليل في مدّة أقصر و أقلّ من نصف ساعة مع عوايق كثيرة و فراغة يسيرة و أعذر من مطالع هذه الرسالة و من ... عليه فيض العقل و نور العدل أن لا يفشوا و الله الهادي و الحمد لو اهب العقل كما هو أهله و مستحقه».

ک: الذريعة، ۴۸/۲؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۱۷۵؛ کشف

الظنون، ۸۷۶/۱

شماره «۲۸۶/۴۸»، ۳ برگ (۱۷۲ الف - ۱۷۴ الف):

۴۸. مقالة في خطأ من قال: «انّ شيئاً هو جوهر و عرض معاً» = خطأ من قال: «انّ الكميّة جوهرية» و من قال: «انّ شيئاً هو جوهر و عرض معاً» (رسالة في ...) (فلسفه - عربی)

مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق) آغاز: «بسملة، مقالة... قال: إنّ قوماً لما تشکل عليهم فقيل: إنّ الفصول البسطية المقومة للأنواع الجوهرية مثل النطق مثلاً في تقويمها وجودها ...».

انجام: «... و لكن لأن الصورة أخرى أهدمت و فعلت في الأقامة فعلها فهذه كافي و الحمد لله أولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً؛ تمّت المقالة للرئيس أبي علي... تمّ».

کھ: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۹۸.

شماره «۲۸۶/۴۹»، ۳۵ برگ (۱۷۴ ب - ۲۰۸ الف):

۴۹. المباحثات (فلسفه - عربی)

مُجیب^۱: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق) آغاز: «الحمد لله واهب العقل مفيض العلم و الصلوة علی رسله خصوصاً علی محمد و آله؛ س: ما يعني العقل بالقوة فإن الشيء الذي يدرك منا المعقولات...».

انجام: «... فإن كانا مقومين فالشيء مركب غير بسيط فإن كانا لازمين فالكلام فيها كالكلام في «ا» و «ب»، هذا آخر الموجود من هذا الكتاب، تمّ».

رقم کاتب: «تمّ کتاب المباحثات المعروف بیهمن یار للرئيس أبي علي بن سینا بحمد الله و تأييده، کتبناها من نسختين و کانتا سقیمتین کما وجدنا فیها، تمّ».

کھ: الذریعة، ۳۹/۱۹؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۲۰۲-۲۱۲.

شماره «۲۸۶/۵۰»، ۳ برگ (۲۰۸ ب - ۲۱۰ الف):

۵۰. الاجوبة عن المسائل العشرة = المسائل العشر = جواب مسائل عشرة (فلسفه - عربی)

مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق) آغاز: «بسملة الحمد لله الموفق و الملهم و المسدد و العاصم و له الحمد و صلوته علی رسوله محمد و آله الطاهرين؛ قال الشيخ الرئيس أبوعلی: هذه أجوبة عن عشر مسائل... الأولى حکایتها العلة الأولى لما فارقت العلل لنفسها...».

انجام: «... فالمعالج ابتداؤه من النفس و المتعالج ابتداؤه من البدن و الفعل من الفاعل في القابل لأجل الغاية لتحصيل الصورة و ذلك آخر ما کتبناه و الله الموفق للخیر و لطفه؛ تمّت المسائل العشر... و لله المنّة».

کھ: الذریعة، ۲۷۶/۱؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۱۵-۱۶.

۱. این اثر در منابع و مصادر به «بهمنیار» منسوب شده، لیکن از آنجایی که در سنت فهرست‌نگاری رسم بر این است در کتبی که به صورت «سؤال و جواب» است نوعاً (جز موارد خاص) رعایت عالی و دانی شده و معمولاً اثر را به مجیب نسبت می‌دهند، بر همین مبنا مرحوم یحیی مهدوی این اثر را جزو آثار ابن سینا آورده و به وی نسبت داده است.

شماره «۲۸۶/۵۱»، ۲ برگ (۲۱۰ ب - ۲۱۱ الف):

۵۱. مقالة في الردّ على من قال بتلاشي الانسان = الردّ على من قال: «إنّ الانسان يفنى بعد الموت»، (رسالة في ...)^۱
(فلسفه - عربی)

مؤلف: افلاطون بن ارسطون يونانی

مترجم: ناشناخته

آغاز: «بسملة، ... قال أفلاطون: يقول لمن انتحلّ: إنّ الإنسان إذا فارق هذا العالم بادٍ و تلاشي كما بادٍ ساير الحيوان لاشكّ أنّ قوى المجتمعمة إذا تفرقت يعود كلّ واحد منها إلى جوهره ...».

انجام: «فلذلك صارت غير واقعة تحت الحواسّ و الوهم و الفكرة و العقل و المنطق فليست إذن بمعلولة و لا موصوفة؛ تمت الرسالة الموضحة لأفلاطون هذا ما وجدنا و لله الحمد أولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً؛ تمّ».

کھ: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده ادبیات تهران، ص ۲۸۴-۲۸۵؛ محبوب القلوب، ۲/۲۷۴.

شماره «۲۸۶/۵۲»، ۱۲ برگ (۲۱۱ ب - ۲۲۲ ب):

۵۲. إحصاء العلوم = مراتب العلوم = تفضيل العلوم
(دانشنامه - عربی)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلّم ثانی (درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة، ... قال: قصدنا في هذا الكتاب أن نحصى العلوم المشهورة علماً و نعرف جمل ما يشتمل عليه كلّ واحد منها و أجزاء كلّ ما له منها أجزاء ... الفصل الأول في علم اللسان، علم اللسان في الجملة ضربان ...».

انجام: «... و جازي أن يحمل الإنسان على حظّ نفسه بالكذب و المغالطة كما يفعل ذلك بالنساء و الصبيان».

رقم کاتب: «کمل کتاب أبي نصر الفارابي في تفضيل العلوم و أجزاءها و مراتبها في أوائل شهر شوال المكرّم المنتظم في سلك شهور سنة ۱۰۷۲ هـ اثنتي و سبعين [بعد] الألف من الهجرة خير البشر، سلام الله تعالى عليه إلى يوم المحشر؛ تمّ».

کھ: الذريعة، ۱/۲۸۹؛ مؤلفات الفارابی، ص ۱۹۳، ۲۵۵.

۱. نسخه دیگر به شماره «۱۲۵۸۹/۴۰» در این کتابخانه موجود است.

شماره «۲۸۶/۵۳»، ۲ برگ (۲۲۳ الف - ۲۲۴ ب):

۵۳. **مقالة في قوانين صناعة الشعراء** (منطق - عربي)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلم ثانی (درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة، ... قال: قصدنا في هذا القول إثبات أقاويل و ذكر معانٍ يقتضي بمن عرفها إلى الوقوف على ما أثبتته الحكيم في صناعة الشعراء من غير أن يقصد إلى استيفاء جميع ما يحتاج إليه في هذه الصناعة ...».

انجام: «... و يشغله عن الأنواع و الجهات الآخر و لذلك ما لم يشرع في شيء من ذلك قولنا هذا؛ تمت ... و لله المنّة و الحمد بلانهاية؛ تم».

کھ: مؤلفات الفارابی، ص ۱۹۴.

شماره «۲۸۶/۵۴»، ۲۳ برگ (۲۲۵ الف - ۲۴۷ الف):

۵۴. **مباديء آراء أهل المدينة الفاضلة (كتاب في ...)** = آراء أهل المدينة الفاضلة = مختصر

ما بعد الطبيعة لارسطو (جامعه‌شناسی و فلسفه - عربي)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلم ثانی (درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة بعد حمدالله تعالى جده، قال أبونصر: الموجود الأول هو السبب الأول لوجود ساير الموجودات كلها، و هو بريء من جميع أنحاء النقص و كل ما سواء فليس يخلو من أن يكون فيه شيء ...».

انجام: «... و وجودات بلانهاية في جواهرها أو عوارضها و لايجعل شيئاً محالاً أصلاً و ذلك خلاف الحكمة؛ تم الكتاب للمعلم الثاني ...».

رقم‌کاتب: «تم الكتاب للمعلم الثاني ... في شهر شوال المكرّم المنتظم في شهر سنه ۱۰۷۲ هائنتي و سبعين [بعد] الألف من الهجرة خير البشر سلام الله تعالى عليه إلى يوم المحشر؛ تم».

کھ: الذريعة، ۳۳/۱-۳۴؛ مؤلفات الفارابی، ص ۱۵۴.

شماره «۲۸۶/۵۵»، ۹ برگ (۲۴۷ ب - ۲۵۵ الف):

۵۵. اقسام اللذات = حصر اللذات = اللذات = تحقیر اللذات^۱ (فلسفه - عربی)

مؤلف: ابو عبد الله (ابوالفضل) فخرالدين محمد بن عمر بن حسين رازی طبرستانی، مشهور به «فخر رازی» (درگذشته سال ۶۰۶ ق)

آغاز: «بسملة، الحمد لله رب العالمين و الصلوة على أفضل خلقه في السموات العلى ...، أما بعد فقد سألتني عن أحوال اللذات المطلوبة في الدنيا و الكشف عن حصر أقسامها و بيان ما فيها من الخيرات و الراحة و الآفات و المخافات ...».

انجام: «... الكمالات التي لا يعرفها أحد إلا أنت أن تعفو عني في كل ما أخطأت و أن تقبل مني كل ما ارتضيته مني من الأعمال التي أتيت بها بمدد توفيقك و برحمتك و فضلك يا أرحم الراحمين و صلى الله على سيدنا محمد و آله الطيبين الطاهرين؛ تم كتاب تحقير اللذات للأمام فخرالدين الرازي، رحمه الله؛ تم».

📖 : Türkiye Diyanet Vakfi Islam Ansiklopedisi, C.12, SP.89 - 95.

شماره «۲۸۶/۵۶»، ۵ برگ (۲۵۶ الف - ۲۶۰ ب):

۵۶. فصوص الحكم = الفصوص = الفردوس (فلسفه - عربی)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلم ثانی (درگذشته سال ۳۳۹ ق. در دمشق)

آغاز: «بسملة، قال الرئيس، روح الله رمسه: الأمور الموجودة قلنا لكل منها ماهية و هوية و ليست ماهيته هويته و لا داخله في هويته و لو كانت ماهيته الإنسان هويته لكان تصورك ماهية الإنسان تصور الهوية ...».

انجام: «... هو غالب أي مقتدر على إعدام العدم و سلب الماهيات ما سيستحقها بنفسها من البطلان و كل شيء هالك إلا وجهه؛ تمت».

۱. در پایان این نسخه و نیز نسخه دیگری از این رساله که با شماره «۴۴۱۶» در این کتابخانه نگهداری می شود، عنوان تحقیر اللذات دیده می شود.

۲. در بسیاری از مصادر (از جمله خود این نسخه!) این اثر با عنوان الفردوس به ابن سینا نسبت داده شده است، لیکن نسبت آن به فارابی از شهرت به سزایی برخوردار است. چنانچه شروع الفصوص نیز با نسبت فارابی بسط و شرح داده شده اند؛ البته در این انتساب، مرحوم یحیی مهدوی در فهرست آثار ابن سینا، توضیحات وافی و نسبتاً کاملی را ارائه نموده اند که به هر حال در خور توجه و قابل بررسی است.

رقم کاتب: «تم رسالة الفردوس للشيخ الرئيس أبي علي الحسين بن عبدالله بن سينا البخاري في شهر شوال المكرم سنة اثنتي و سبعين بعد الألف من الهجرة هاجرها ألف ألف التحية، تم».

کھ: الذريعة، ۲۳۵/۱۶؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سينا، ص ۲۸۴-۲۸۵؛
کشف الظنون، ۲/ص ۱۲۶۵؛ مؤلفات الفارابي، ص ۴۰، ۲۹۳.

شماره «۲۸۶/۵۷»، ۶ برگ (۲۶۱ الف - ۲۶۶ الف):

۵۷. السياسة (رسالة في ...)

(اخلاق - عربي)

مؤلف: ^۱ شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سينا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز: «بسملة، الحمد لله الذي نهج لعباده بما دلهم عليه من حمده سبيل شكره
و أشرع لهم بما هتأهم له من شكره أبواب مزیده و من عليهم بالعقل الذي جعله لدينهم
عصمة و لدينا عماداً...».

انجام: «... فآثرنا التخفيف على القاري و التسهيل على الناظر و لرب قليل أربع من
كثير و صغير أتم من كبير و من الله التوفيق و كل ميسر لما خلق له؛ تمت السياسة».
کھ: الذريعة، ۲۷۱/۱۲؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سينا، ص ۱۲۳-۱۲۴.

شماره «۲۸۶/۵۸»، ۳ برگ (۲۶۶ ب - ۲۶۸ الف):

۵۸. الارزاق (رسالة في ...)^۲

(فلسفه - عربي)

مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سينا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز: «بسملة ...، الحمد لله و نعوذ بالله من علم يسلمنا إلى الجهل بعدله و الجحود
بفضله، و يقول إن كثير ممن لم يستطع النظر في الشان الخفي من لطيف حكمة الله
تعالی و الظاهر للأبصار المطوي عن الفكر المحجول عن النظر بنور الله...».
انجام: «... و في كل ذلك من المنافع ما يطول القول باستخراجه حتى لا يوجد في

۱. مرحوم آقا بزرگ تهرانی در الذريعة این اثر را به ابونصر فارابی نسبت داده‌اند.

۲. رساله حاضر نسخه دوم رساله في الارزاق در این مجموعه است، با این فرق که نسخه حاضر فاقد بخشی از مقدمه کتاب می باشد. نسخه نخست آن، در شماره «۲۸۶/۱۱» این مجموعه، از نظر گذشت.

العالم شيء باطل بته؛ تمت رسالة الأوراق ... والحمد لله والصلوة والسلام على نبيه وأولاده؛ تم».

کھ: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۲۸-۲۹؛ المحقق الطباطبائي في ذكره السنوية الأولى، ۸۸۳/۲

شماره «۲۸۶/۵۹»، ۲ برگ (۲۶۸ ب - ۲۶۹ ب):

۵۹. إيضاح براهين مستنبطة في مسائل عويصة (رسالة في ...) ^۱ (فلسفه - عربی)

مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبداللہ بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
 آغاز: «بسملة، الحمد لله رب العالمين و صلوته على نبيه محمد و آله الطاهرين؛ قال الشيخ الرئيس، أعلى الله درجته: هذه رسالة يشتمل على إيضاح براهين مستنبطة في مسائل عويصة، لم يعثر عليها من كتب المتقدمين في هذه العلوم ...»
 انجام: «... فالعلة الغائية محفوظة مع وجودها وانحيازها إلى صحبة الملاء الأعلى متعلقة بالجلال العقلية؛ تمت الرسالة».

کھ: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۵۱.

شماره «۲۸۶/۶۰»، ۱۲ برگ (۲۷۰ ب - ۲۸۱ الف):

۶۰. مختصر انولوطيقي الاولى = بيان كيفية القياس وكيفية الاستدلال (فلسفه - عربی)

مؤلف: أبونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلم ثانی (درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة، قال ابونصر: إن قصدنا في كتابنا هذا أن نبين كيف القياس وكيف الاستدلال وبأي شيء تستنبط المجهولات المطلوب معرفتها وكم أصناف القياسيات ...».

انجام: «... فقد ظهر كيف ترجع الأقاويل التي سماها أرسطوطاليس المقائيس الفقهية إلى مقائيس الأشكال الحملية فهذه منتهى غرضنا الذي قصدناه ههنا و ليكن هذا الموضوع آخر كتابنا هذا والسلام؛ تم».

۱. رسالة حاضر نسخه دوم رسالة في إيضاح براهين ... در این مجموعه است که با شماره «۲۸۶/۲۴» این مجموعه، از نظر گذشت.

رقم کاتب: «تم کتاب مختصر أنولوطیقي الأولى لأبي نصر ... في منتصف شهر شوال المکرم من شهور سنة ۱۰۷۲ اثنی و سبعین بعد الألف من الهجرة على هاجرها ألف ألف التحية».

ک: مؤلفات الفارابی، ص ۱۹۱-۱۹۲.

شماره «۲۸۶/۶۱»، ۲ برگ (۲۸۱ ب - ۲۸۲ الف):

۶۱. العلة الأولى و المعلول (رسالة في ...) = حركة الكل (رسالة في ...) (فلسفه - عربی)

مؤلف: اسکندر افریدوسی (یا) افرودیسی دمشقی

مترجم: ^۱ناشناخته

آغاز: «بسملة، رسالة الإسکندر الأفریدوسی في العلة الأولى و المعلول و حرکاته و اختلافها ...؛ قال: إنا نريد أن نبين أولاً هل للأشياء علة فنقول ...».

انجام: «... ما لم يكن محدثاً فمحال أن يلزمه الفساد و لذلك قلنا إن العالم لا يفسد و بالله الحول و القوة؛ تمت الرسالة الإسکندرية في حركة الكل و لله المنة».

ک: دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ۳۵۴/۸-۳۵۹؛ فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، ۱۶۳/۴؛ فهرست للندیم، ص ۳۱۳؛ محبوب القلوب، ۳۱۵/۲؛ معجم المؤلفین، ۲۱۲/۱۳.

شماره «۲۸۶/۶۲»، ۳ برگ (۲۸۳ الف - ۲۸۵ ب):

۶۲. النکت في ما یصح و ما لا یصح من احکام النجوم = فصوص الحکم الصغیر = النکت = ما

یصح و ما لا یصح من احکام النجوم = إبطال احکام النجوم (احکام نجوم - عربی)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلّم ثانی

(درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة، قال أبو إسحق إبراهيم بن عبد الله البغدادي: إني كنت شديد الحرص على معرفة الأحكام النجومية [صادق الرغبة في اقتناء علمها] كثير السعي في طلبها [مدّ

۱. بنابر احتمالاتی که در برخی فهرست‌ها، همانند فهرست کتابخانه ملی (نسخه شماره «۱۳۸۲») داده شده، ممکن است مترجم یحیی بن عدی (از دانشمندان سده سوم هجری) باشد که البته احتیاج به تحقیق بیشتری دارد.

من النظر الكتب المؤلفة فيها، مشغولاً مستهتراً بها^١ واثقاً بصحتها غير شأن في أن الذي يعرض منه من الخطأ...».

انجام: «... وإذا كان الأمر على هذه السبيل فما اشتغالهم بهذا الفن إلا لأحدى ثلاث، إما لتفكه و لوع وإما لتكسب و لشوق و تعيش به وإما لجزم مفرد و عمل بما قيل كل مقول محذور منه؛ تم كتاب الحكيم الثاني ... في إبطال أحكام النجوم و لله المنة و الحمد.»
 كھ: الذريعة، ۳۰۵/۲۴؛ مؤلفات الفارابي، ص ۱۳۳، ۱۳۶.

شماره «۲۸۶/۶۳»، ۱۸ برگ (۲۸۶ الف - ۳۰۳ ب):

۶۳. الآراء الطبيعية (فلسفه - عربی)

مؤلف: فلوطرخس

مترجم: قسطا بن لوقا بعلبکی شامی (درگذشته بعد از سال ۲۶۰ ق)

آغاز: «بسملة، الحمد لواهب العقل و الحیوة و علی أنبیائه و أولیائه الصلوة، هذا کتاب لفلوطرخس فی الآراء الطبيعية التي يقول بها الحكماء و هو خمس مقالات، المقالة الأولى فی الآراء الطبيعية التي يراها الحكماء...».

انجام: «... فإن أبدانهم متكاثفة و لذلك يكونون أطول زماناً؛ تمت المقالة الخامسة من كتاب فلوطرخس و بتمامه تم الكتاب و هو مائة واحد و ستون باباً و لله الحمد.»
 رقم کاتب: «تم، و كان أصله سقيماً سقيماً جداً.»

كھ: فهرس مخطوطات دار الكتب الظاهرية (الفلسفة و المنطق و آداب البحث)، ص ۳؛ الفهرست للندیم، ص ۳۱۴؛ قاموس الأعلام، ۳۶۶۰/۵ - ۳۶۶۱؛ لغت نامه دهخدا، ذیل ماده «فلوطرخس» و «قسطا»؛ معجم المؤلفین، ۱۳۱/۸.

شماره «۲۸۶/۶۴»، ۱ برگ (۳۰۴ الف - ۳۰۴ ب):

۶۴. مقالة في بيان أن الاجسام السماوية تفعل في الاجسام التي تحتها = المقالة في الجهة التي يصح عليها القول في احكام النجوم (احكام نجوم - عربی)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلّم ثانی (درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

۱. عبارات داخل قلاب از روی نسخه دوم النکت که به شماره «۲۸۶/۹۳» همین مجموعه از نظر خواهد گذشت، اضافه گردیده است.

آغاز: «بسملة، قال أبونصر: الأجسام السماوية إنما تفعل في الأجسام التي تحتها سخونة أزيد و أنقص و يتبع مقادير تلك السخونة في تلك الأجسام آثار و صور آخر و أعراض آخر يتبع تلك الصور و الآثار...».

انجام: «... فأما الأرادات التي يكون على الفكر و الرؤية الصحيحة فالله يحكم عليها بشيء من الأجسام السماوية؛ تمت المقالة ... و لله الحمد بلانهاية».
کھ: مؤلفات الفارابي، ص ۱۹۱ - ۱۹۲.

شماره «۲۸۶/۶۵»، ۷ برگ (۳۰۵ الف - ۳۱۱ ب):

۶۵. العالم و المخلوقات (رسالة في ...) = رسالة ارسطوطاليس إلى الاسكندر في العالم و المخلوقات^۱ (فلسفه - عربی)

مؤلف: ارسطوطاليس بن نيكوماخس فيثاغوري يوناني

مترجم: عيسى بن ابراهيم نفيسي متطبب (سده ۳ هـ)

آغاز: «بسملة، قال أرسطوطاليس: إني لما تفكرت دفعات كثيرة، يا إسكندر! رأيت أن الفلسفة أمر إلهي و قنينة على الحقيقة رفيعة لاسيما من أجل أنها وحدها ارتفعت فأدركت علم الخلايق كلها و صرفت عنايتها...».

انجام: «... و آخرها و يتبعه حكم يعاقب به الخطاة و المستحقين بالشرية و الناموس ... من الناس من يتمسك بالشرية مبدأ لكل أمره إلى آخره و السلام، تمت ... و لله الحمد».

کھ: محبوب القلوب، ۲/۲۷۴.

۱. یک نسخه عکسی به شماره «۱۴۵۷» در این کتابخانه نگهداری می‌شود که با توجه به یادداشت آغازین آن گفته شده که از روی نسخه موجود در مجموعه یهودای دانشگاه پرینستون در ایالت نیوجرسی امریکا تصویربرداری شده است، لیکن نگارنده در مراجعه به فهرست‌های عربی پرینستون یعنی فهرس: «فیلیپ هتی»، «ماخ» و حتی «اورمشیای» به آن نسخه و اطلاعات آن آگاهی نیافت؛ البته نباید از نظر دور داشت که بر روی نسخه عکسی یاد شده مهر کتابخانه کاشف الغطاء در نجف اشرف خورده است و اگر چنانچه امروزه اصل آن در دانشگاه پرینستون قرار داشته باشد، قاعدتاً باید در سال‌های اخیر به آن مکان انتقال یافته باشد! به هر حال به نظر می‌رسد نسخه حاضر از روی آن نگاشته شده یا به هر طریق که بوده، در طول این نسخه قرار می‌گیرد، هر چند با واسطه باشد و آبشخور هر دو مجموعه نفیس یکی است، چرا که برخی عبارات کاتب آن نسخه، مکرر در این مجموعه نیز طبقاً بالنعل تکرار شده است. گفتنی است مجموعه حاضر حاوی تمام رسالات آن نسخه است به انضمام ده‌ها رساله فلسفی دیگر که برخی از آنها بسیار نادرالوجودند، مانند رساله حاضر و رساله بعدی (الذهبية) که در فهرست‌های کتابخانه‌های دیگر کمتر مشاهده گردیده است، لیکن در این دو نسخه نفیس یاد شده، موجود است.

شماره «۲۸۶/۶۶»، ۵ برگ (۳۱۲ الف - ۳۱۶ الف):

۶۶. الذهبيات = الذهبية^۱ = تفسير اميلخس = وصية فوثاغورس في آداب النفوس الروحانية

= شرح مجموع من كتاب ايامبليخس لوصايا فوثاغورس الفيلسوف (اخلاق - عربي)

مؤلف: ايامبليخس (يا) اميلخس يوناني

مترجم: ^۲ ناشناخته.

آغاز: «بسملة، شرح مجموع من كتاب ايامبليخس لوصايا فوثاغورس الفيلسوف، قال فوثاغورس: أول ما أوصيكم به تبجيل الذين لا يحلّ بهم الموت وهم ملائكة الله...؛ قال المفسر: إنّ الطبقات التي هي أجل مرتبة من الإنسان و أفضل منه عند اليونانيين ثلث إحداهنّ...». انجم: «... فيلحقها أيضاً الموت بل يبقى على التبرّي من الجسد غير قابل للتغيير؛ تمت وصية الفيلسوف المتقدم فوثاغورس في آداب النفوس الروحانية وهي تعرف بالذهبية».

رقم کاتب: «تمت وصية...»، في شهر شوال سنة ۱۰۷۲ هـ اثنتي و سبعين و ألف من الهجرة خير البشر [صلّى الله عليه و آله و سلّم].

کتاب: الفهرست النديم، ص ۳۰۶؛ لغت نامه دهخدا، ذيل ماده «ايامبليخس»؛

مقدمه بر تاريخ علم، ۴۰۳/۱.

شماره «۲۸۶/۶۷»، ۲ برگ (۳۱۶ ب - ۳۱۷ الف):^۳

۶۷. الخطب و التحميدات (ادب - عربي)

مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسين بن عبدالله بن سينا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)

آغاز: «بسملة، الحمد لله الذي أوحى إلى قيمي الملكوت أن يكنسوا ما يلي عرصاته في جرف هار فلما استقرّ فضله قراراً... الحمد لله الذي أنشأ نوراً محجوباً... الحمد لله الذي وكلّ وجه العزة بالحول...».

انجم: «... الحمد لله الذي خلق الإنسان و فضله... أقرب العزة القصوى... ما يشكرون لقد قالوا قولاً محيلاً و سلّم تسليماً دائماً كثيراً؛ تمت... و لله الحمد أولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً».

۱. ابن نديم در الفهرست، وجه تسميه اين رساله گرانمايه با مضامين بسيار عالی را به الذهبية به تفصيل ذکر نموده است، که درخور توجه و تأمل است.

۲. متأسفانه پس از تفحص فراوان به مترجم اين رساله بسيار ارزشمند، به سريانی و يا عربی آن آگاهی نیافتيم؛ ابن نديم در اثر ارزشمند خویش (الفهرست) گوید که «ثابت بن قرّة حرانی» چند ورق از آن را (ظاهراً از سريانی) به عربی ترجمه و به جهت درگذشت وی ترجمه یاد شده ناتمام مانده است؛ به هر حال به نظر قاصر نگارنده سطور، این می رسد که اثر حاضر در همان مقطع تاریخی به عربی ترجمه گردیده است.

۳. برگ های «۳۱۷ ب - ۳۱۹ ب» نانوشته و سفید است.

رقم کاتب: «تمت ... علی يد العبد المتقّب بالذنوب المدثر للعیوب شاه مراد فارهانی فی أواخر شهر شوال المكرّم سنة ۱۰۷۲ هائنتی و سبعین بعد الألف من الهجرة النبویة [علی هاجرها ألف التحیة]».

ک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۳۱۳.

شماره «۲۸۶/۶۸»، ۷ برگ (۳۲۰ الف - ۳۲۶ الف):

۶۸. سیب نامه = ترجمة الرسالة التفاحیة = ترجمه تفاحیه (فلسفه - فارسی)

مؤلف: ارسطوطاليس بن نیکوماخس فیثاغوری یونانی

مترجم (به عربی): ناشناخته

مترجم (به فارسی): افضل‌الدین محمد بن حسن مرقی کاشانی مشهور به «بابا

افضل» (درگذشته سال ۷۰۷ ق)

آغاز: «بسمله، این ترجمه مقالتی است از آن ارسطو حکیم معروف بتفاحه که بوقت وفات املا کرده است چنین گویند که چون ارسطاطاليس حکیم را عمر بپایان کشید از شاگردان وی چندی بر وی حاضر بودند ...».

انجام: «... و سر و چشم وی ببوسیدند و بر وی ثنا گفتند دست فریطون گرفت و بر روی خود نهاد و گفت روان را سپردم، بپذیرید ای حکما! و خاموش گشت و درگذشت؛ تمت».

ک: الذریعة، ۱۵۲/۱۱؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۸۰۴/۱/۲ - ۸۰۵؛

محبوب القلوب، ۲۷۴/۲.

شماره «۲۸۶/۶۹»، ۲ برگ (۳۲۶ ب - ۳۲۷ ب):

۶۹. حدود = پاسخ پرسش‌های اسکندر = صد و پانزده پرسش از ارسطو^۱ (فلسفه - فارسی)

مؤلف: ارسطوطاليس بن نیکوماخس فیثاغوری یونانی

مترجم: ناشناخته

آغاز: «بسملة، الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين ...؛ بدانکه این چند فصل است اندر صد و پانزده مسئله که اسکندر از استاد خویش ارسطاطاليس حکیم پرسیده است ...».

انجام: «... گفت: مرکز دایره، گفتم درونشان هست، گفت: نقطه پرکار از دایره؛ تمام شد مسائل بحمد الله و حسن توفیقه».

۱. رساله حاضر، نسخه دوم از رساله حدود در این مجموعه است، نسخه نخست آن در شماره «۲۸۶/۱۳» این مجموعه، از نظر گذشت.

کتاب: فهرستواره کتاب‌های فارسی، ۸۸/۶، ۱۳۴؛ فهرست نسخه‌های خطی اهدایی مرحوم مشکوة به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ۴۱/۳؛ محبوب القلوب، ۲/۲۷۴.

شماره «۲۸۶/۷۰»، ۲ برگ (۳۲۷ ب - ۳۲۸ الف):

۷۰. نفس (رساله در ...)

(فلسفه - فارسی)

مؤلف: ناشناخته

آغاز: «بسم الله مجریها، مصلحت حال طبع در آن نیست که از سر ملایمی که مستعقب منافیی باشد، در زمانی بگذرد، برای آن که طبع نه قوتیست ...»
انجام: «... دردا و دریغا چه چاره سازیم با این بئس القرین ... سبحان ربك رب العزة عما يصفون و [ال]سلام على المرسلين و الحمد لله رب العالمين؛ تمت».

شماره «۲۸۶/۷۱»، ۲ برگ (۳۲۸ الف - ۳۲۹ الف):

۷۱. النیروزیة فی معانی الحروف الهجائیة = فواتح السور = أسرار الحروف^۱

(تفسیر - عربی)

مؤلف: شیخ رئیس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز: «بسملة، الرسالة النیروزیة للشیخ رئیس فی الأبناء عن الغرض المضمّر فی الحروف الهجائیة فواتح عدّة سور الفرقانیة مقسومة علی فصول ثلاث، الفصل الأول فی ترتیب الموجودات ...».

انجام: «... إني مجموع الكلّ و لم یکن أن یكون للحروف دلالة غیر هذه البتة، ثم بعد هذا أسرار یحتاج إلى المشافهة و الحمد لله و الصلوة علی رسول الله و التوفیق من الله تعالی».
کتاب: الذریعة، ۲۴/۴۳۵-۴۳۶؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۲۵۱-۲۵۲.

شماره «۲۸۶/۷۲»، ۲ برگ (۳۲۹ ب - ۳۳۰ الف):

۷۲. سرّ القدر = معنی قول الصوفیة: «من عرف سرّ القدر فقد الحد» = القضاء و القدر

(فلسفه - عربی)

و المشیئة (رساله فی ...)^۲

مؤلف: شیخ رئیس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)

۱. نسخه حاضر، فاقد مقدمه‌ای است که مرحوم یحیی مهدوی در فهرست خویش آورده‌اند.
۲. رساله حاضر نسخه دوم از سرّ القدر در این مجموعه است، نسخه نخست آن در شماره «۲۸۶/۸» این مجموعه، از نظر گذشت.

آغاز: «بسملة، سأل بعض الناس الشيخ الرئيس أبي علي بن سينا عن معنى قول الصوفية: «من عرف سرّ القدر فقد أُلحد»؛ فقال في جوابه: إن هذه المسئلة فيها أدنى غموضة وهي من المسائل التي لا يرون الأمر إلا مرموزة...».

انجام: «... أما بقيد الشرع والعقل يسمّ نظام العالم ... يختلّ نظام أحوال العالم بتولية المحلّ عن القيدین و الله أعلم بالصواب و السداد».

کھ: الذریعة، ۱۶۹/۱۲؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۹ - ۱۰.

شماره «۲۸۶/۷۳»، ۱ برگ (۳۳۰ الف - ۳۳۰ ب):

۷۳. قضاء الله تعالى^۱ (فلسفه - عربی)

مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبداللہ بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز: «وکتب إليه أيضاً، قدس الله روحه العزيز و جزاك الله عنا خيراً، فهمت ما كتبه المولى أفضل المتأخرين، سومه الله بسيما السعادة و السلامة و توجه بتاج العزّ و الكرامة في سرّ القدر و ما أليق بهذا الموضوع ...؛ فكتب الشيخ الرئيس قضاء الله تعالى هو حكمه الأول الواحد الذي يشتمل على كل شيء...».

انجام: «... و ليس شأنه شأن غيره و لا حكمه حكم من سواه جلّ عن ذلك لا يسأل عما يفعل و هم يسألون و صلى الله على محمد و آله».

کھ: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۱۰.

شماره «۲۸۶/۷۴»، ۱ برگ (۳۳۰ ب):

۷۴. الفرق بين القضاء و القدر و المشيئة و الارادة (رسالة في ...)^۲ (فلسفه - عربی)

مؤلف: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبداللہ بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز: «وکتب أيضاً، قدس الله روحه، كيف أميّز بين القضاء و القدر و المشيئة و الإرادة ... فأجاب، أعلى الله درجته و قال: المشيئة و الإرادة الإلهية اختيار إنفاذ القدرة بالوجود على مقتضى الرحمة و القضاء الإلهي...».

۱. رساله حاضر، نسخه دوم از قضاء الله تعالى در این مجموعه است، نسخه نخست در آن شماره «۲۸۶/۹» این مجموعه، از نظر گذشت.

۲. رساله حاضر نسخه دوم از رساله الفرق بين القضاء ... در این مجموعه است، نسخه نخست آن در شماره «۲۸۶/۱۰» این مجموعه از، نظر گذشت.

انجام: «... و التقدير هو تهية الأسباب للإقذار و السرّ في القدر لا في القضاء لأنه ليس بغاية بل هو تبع ضروري و الله تعالى أعلم بالصواب».

کھ: فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، ۶۷۱/۲/۹.

شماره «۲۸۶/۷۵»، ۶ برگ (۳۳۱ الف - ۳۳۶ ب):

۷۵. اجوبة المسائل البرزخية = الرسالة البرزخية = تحقيق عالم المثال (فلسفه - عربی)

مؤلف: ابوالثناء قطب‌الدین محمود بن مسعود بن مصلح کازرونی شیرازی (درگذشته سال ۷۱۰ ق)

آغاز: «بسملة، أما بعد حمد الله تعالى على آلائه المبتوثة في أرضه و سمائه و الصلوة على محمد خاتم أنبيائه فإن المولى الأكمل العلامة ... قال: إني ألقى إلتى كتاب من لدن حكيم عليم مشتملاً على مسائل ليس المسئول عنها ...».

انجام: «... فإنى للخطايا لمعترف و بالقصور و العجز لمعترف و زادنا الله اعترافاً بالعجز وإيتاك فالعجز عن درك الإدراك إدراك إدراك؛ هذا آخر الجواب في جواب أسئلة بعض الأفاضل في تحقيق عالم المثال و غيره لعلامة الشيرازي، رحمه الله».

کھ: احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی، ص ۲۴۴؛ فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ۲۱۴/۲۲ - ۲۱۵.

شماره «۲۸۶/۷۶»، ۱۶ برگ (۳۳۶ الف - ۳۵۲ الف):

۷۶. شرح قصة حي بن يقظان = شرح ترجمة قصة حي بن يقظان = شرح رسالة حي بن يقظان (فلسفه - فارسی)

مؤلف: شیخ رئیس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)

مترجم: ابوعبید عبدالواحد بن محمد جوزجانی (درگذشته سال ۴۳۸ ق)^۱

شارح: افضل‌الدین محمد بن حسن مرقی کاشانی مشهور به «بابا افضل» (درگذشته سال ۷۰۷ ق)

۱. بنا بر اظهار نظرهای متعدّد در فهرس گوناگون در خصوص مترجم و شارح و این اثر، به نظر می‌رسد آنچه که در فهرست کتابخانه ملی ملک آمده قریب به صواب باشد. بر این اساس، گزارش و ترجمه فارسی رساله یاد شده از ابوعبید جوزجانی بوده که به نام عضدالدین به فارسی برگردانده شده و مراد از عضدالدین هم آلپ ارسلان سلجوقی (درگذشته سال ۴۶۵ ق) می‌باشد و شرح فارسی (نسخه حاضر) نیز از بابا افضل کاشانی باشد؛ به هر حال احتیاج به تحقیق و بررسی دارد.

آغاز: «ستایش و آفرین مر یزدان کیهان دادار آفریدگار جهان و دارنده زمین و آسمان و گرداننده و رواننده ستارگان بقضا و قدر روان و درودی بر بهترین و مهترین پیغمبران محمد مصطفی، صلی الله علیه و آله و بر اهل بیت و یارانش گزیدگان و پاکان...»
انجام: «... و خواجه رئیس، رحمة الله علیه، خود در اندر کتاب شفاء یاد کرده است و مختصر آن اندر کتاب دانش نامه علائی؛ تمت».

ک: فهرستواره کتاب‌های فارسی، ۱۸۰/۶؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی ملک، ۲۹۹/۸؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۸۱۳/۱/۲؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۹۴ - ۹۶.

شماره «۲۸۶/۷۷»، ۱ برگ (۳۵۲ الف - ۳۵۲ ب):

۷۷. منتخب اسرار النجوم = احکام موالید الفلاسفة و ... (فلسفه - عربی)

مؤلف: ارسطوطاليس بن نیکوماخس فیثاغوری یونانی

مترجم: ناشناخته

منتخب: ناشناخته

آغاز: «قال المعلم الأول في كتاب أسرار النجوم: الفلاسفة العظماء و أصحاب النواميس و الشرايع و ... يكون مواليدهم في سني القرآن الأعظم، أعني الحملي و القرآن الأوسط و الإنتقالي...».

انجام: «... يوجد من حال النيرين و الطالعين و الأمر الأظهر في القوة من الكواكب المتحابّة و المساغصة و دلالة الموضع و الصورة».

ک: محبوب القلوب، ۲۷۴/۲.

شماره «۲۸۶/۷۸»، ۲ برگ (۳۵۲ ب - ۳۵۳ ب):

۷۸. مقالة في إثبات المفارقات (فلسفه - عربی)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلم ثانی

(درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة، و به نستعين، المفارقات على أربع مراتب مختلفة الحقائق: الأول الوجود الذي لا سبب له و هو واحد، الثاني العقول الفعالة و هي كثيرة بالنوع، الثالث النفوس السمائية و هي كثيرة بالنوع، الرابع النفوس الإنسانية...».

انجام: «... فإنّ العقل بالملكة يستفاد بالبدن لا محالة و ليس للأوساط في البواقی نقيض من القصد و الجسّ؛ تمّ و الحمد لملمهم الصواب و الصلوة و السلام على سيّد أرباب الألباب محمّد المصطفى و آله أجمعين».

کھ: الذريعة، ۲۱/۳۹۶؛ مؤلفات الفارابي، ص ۱۱۶.

شماره «۲۸۶/۷۹»، ۹ برگ (۳۵۴ الف - ۳۶۲ ب):

۷۹. الجمع بين رأيي الحكيمين: افلاطون و ارسطوطاليس (فلسفه - عربي)

مؤلف: ابونصر محمّد بن محمّد بن اوزلغ بن طرخان فارابي، مشهور به معلّم ثانی (درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة، الحمد لواهب العقل و مبدعه و مصوّر الكلّ و مخترعه كفاء إحسانه القديم و إفضاله...؛ إني لمّا رأيتُ أكثر أهل زماننا قد خاضوا و تنازعوا في حدوث العالم و قدمه و ادّعوا: أنّ بين الحكيمين المبرزين اختلافاً في إثبات المبدع الأول و في وجود الأسباب عنه و في أمر النفس و العقل و في المجازات على الأفعال خيرها و شرّها و في كثير من الأمور المدنيّة و الخلقية و المنطقية، فأردتُ في مقالتي هذه أن أشرع في الجمع بين رأييهما...».

انجام: «... اكتساب الوزر بما ينسب إلى هؤلاء الأفاضل ممّا هم منه و عنه بمعزل و عند هذا الكلام يختم القول في ما رميا شأنه^۱ من الجمع بين رأيين الحكيمين افلاطون و ارسطوطاليس و الحمد لله حمد حقّه و الصلوة على النبيّ محمّد و على الطاهرين من عترته و الطيبين من ذريّته».

کھ: الذريعة، ۵/۱۳۵ - ۱۳۶؛ مؤلفات الفارابي، ص ۴۵.

شماره «۲۸۶/۸۰»، ۱ برگ (۳۶۲ ب):

۸۰. منتخب اسرار النجوم^۲ = منتخب مقالة في احكام النجوم (فلسفه - عربي)

مؤلف: ارسطوطاليس بن نيكوماخس فيثاغوري يوناني

مترجم: ناشناخته

منتخب: ناشناخته

۱. در این نسخه چنین است و صحیح آن: «في ما رمنا بيانه...» می باشد.

۲. بخش بسیار مختصری از فصل نخست کتاب اسرار النجوم است. ناگفته نماند نسخه کاملی از آن در ادامه به نظر خواهد رسید.

آغاز: «قال أرسطو في كتاب أسرار النجوم: الفلك مطبوع و أفعاله اتفافية و الإنسان مختار و أفعاله اختيارية...».

انجام: «... و لذا سميت طبيعة خامسة مفردة و اجرا[ماً] مستديرة متوحدة و ابتداء كل كون من حركاتها فلا متحدرة و لا متصعدة...» ناتمام.
کھ: محبوب القلوب، ۲/۲۷۴.

شماره «۲۸۶/۸۱»، ۱ برگ (۳۶۳ الف):

۸۱. احوال الفارابي (۱)^۱ (تراجم - عربی)

مؤلف: موفق‌الدین احمد بن قاسم خزرگی طبیب، مشهور به «ابن ابی‌اصیبعه»
(درگذشته سال ۶۶۸ ق)

آغاز: «في كتاب تاريخ الأطباء: أبونصر الفارابي هو محمد بن محمد بن أوزلغ بن طرخان من مدينة فاراب و هي مدينة من مدائن الترك في أرض خراسان و كان أبوه قائد الجيش و هو فارسي...».

انجام: «... مقالة في وجود صناعة الكيمياء و الرد على مبطلها كلام... على مسائل سأله عن معنى ذات و معنى جوهر و معنى طبيعة، كتاب النواميس لأفلاطن، كتاب شرائط اليقين، رسالة في مهية النفس؛ انتهى».

کھ: الفارابي في المراجع العربية، ص ۹۸ - ۱۱۱؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه نوربخش (خانقاه نعمت‌اللهی تهران)، ۱/۱۳۹؛ کشف الظنون، ۲/۱۱۸۵.

شماره «۲۸۶/۸۲»، ۳۴ برگ (۳۶۳ ب - ۳۹۷ الف):

۸۲. شرح فصوص الحکم (فلسفه - عربی)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلّم ثانی
(درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

شارح: امیر اسماعیل حسینی شنب‌غازانی^۲ [تبریزی] (درگذشته سال ۸۹۴ ق)

۱. شرح حال فارابی برگرفته از کتاب عیون الانباء في طبقات الاطباء، اثر ابن ابی‌اصیبعه است که با اندکی تلخیص از کتاب یاد شده استخراج و در این رساله آمده است.

۲. «شنب‌غازان» نام گنبد غازان خان در تبریز بوده که سلطان محمود خان ایلخانی، مشهور به غازان خان (۶۹۴-۷۰۳ ق) ساخته است؛ به محله‌ای که این گنبد در آن قرار داشته در تداول عامیانه «شام‌غازان» نیز گفته می‌شد (به لغت‌نامه دهخدا، ذیل ماده «شنب‌غازان» مراجعه شود).

آغاز: ^۱ «بسملة، الأمور التي قلنا، يعني أن الموجودات التي يقرب منا لكل واحد منها مهية، لها مرتبة المعروضة بالقياس إلى الوجود و هوية و هي يطلق على الحقيقة الجزئية و على الوجود الخارجي أيضاً...».

انجام: «... فقله ما يستحق بدل من المهيئات و كل شيء هالك إلا وجهه و له الحمد على ما هدانا سبله فأولانا من تفضيله و لنختم بالصلوة على سيدنا محمد خير الأنام و على آله و اصحابه بعدد أنفاس الخواص و العوام مادام الأسبوع و الشهور و الأعوام». رقم كاتب: «... تم في ذي قعدة سنة ١٠٧٢ هـ».

کھ: الذريعة، ٣٨١/١٣؛ تاريخ الأدب العربي، ٣/٢ - ٥٤٣/٤؛ كشف الظنون، ١٢٦٥/٢؛ معجم المطبوعات العربية في ايران، ص ٥٧٩؛ معجم المؤلفين، ٢٦٦/٢.

Die Arabischen, Persischen, und Türkischen Handschriften der Kaiserlich KÖniglichen Hofbibliothek zu Wien: Bd. II, S.P.596 - 597.

شماره «٢٨٦/٨٣»، ٢ برگ (٣٩٧ الف - ٣٩٨ ب):

٨٣. مختارات من نوادر كلمات الفلاسفة (فلسفه - عربي)
مؤلف: ناشاخته

آغاز: «بسملة، مختارات من نوادر الكلمات الفلاسفة العظام، أفلاطن قال: ليس ينبغي للرجل أن يشغل فكره فيما ذهب لكنه يعني ما يفي و سئل كم ينبغي أن يكسب الإنسان المال فقال المقدار الذي لا يحتاج معه...».

انجام: «... لأن لذاتها لا يصفوا له في الدنيا لأنها آلام بالحقيقة و هي يفضي به المعاد إلى آلام لا ينفد و أوجاع لا يتناهي؛ تم».

کھ: فهرست كتب خطي مجلس شورای اسلامی (سنای سابق)، ١٩١/٢.

شماره «٢٨٦/٨٤»، ١ برگ (٣٩٨ ب):

٨٤. مرآة (رسالة في ...) = الرسالة المرآتية^٢ (فلسفه - عربي)
مؤلف: ابوالحسن سيد علي بن محمد جرجاني شيرازي، مشهور به «مير سيد شريف» (درگذشته سال ٨١٦ ق)

١. آغاز اصل کتاب به صورت: «الحمد لله الذي أنشأ هويات الماهيات...» است، نسخه حاضر فاقد مقدمه مذکور می باشد.

٢. از این رساله، نسخه دیگری نیز به شماره «١١٠٧٧/٣»، در این کتابخانه نگهداری می شود.

آغاز: «بسملة، الحمد لله و الصلوة و السلام على رسول الله و بعد، فالناظر في المرأة
ربما كان متوجهاً إلى الصورة المرتسمة فيها...».

انجام: «... أو بوجه آخر فيستحيل أن يعلم الشيء بوجه واحد منفرداً عن العلم الآخر
به و هو باطل اتفاقاً بل ضرورة؛ تمت من إفادات السيد شريف الشيرازي، رحمه الله».

ک: فهرست کتب خطی مجلس شورای اسلامی (سنای سابق)، ۱۹۱/۲؛
مجموعات مخطوطة في مكتبات استانبول، ص ۶۱.

شماره «۲۸۶/۸۵»، ۳ برگ (۳۹۹ الف - ۴۰۱ ب):

۸۵. أسئلة بهمنيار عن الشيخ الرئيس في بقاء النفس = مسائل بهمنيار = اجوبة مسائل بهمنيار
(فلسفه - عربی)

مُجيب: شيخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
سائل: ابوالحسن بهمنيار بن مرزبان، مشهور به «کيا رئيس» (درگذشته سال ۴۵۸ ق)
آغاز: «بسملة، هذه أسئلة سأل بهمنيار عن الشيخ الرئيس، قدس سره العزيز في
كتاب الشفاء عند الكلام في بقاء النفس ... قال أبوالقاسم: لم هو محال، لأن الصور
الجسمانية يفعل بتوسط المادة...؛ الجواب: أما لِمَ محال فلما نبين في العلم...»
انجام: «... و في المادة أن رفعنا عنها الصور بقيت مستعدة لقبولها الهولاني جوهری
لنفس كما أن استعداد المادة لقبول الصورة الجوهری لها؛ تمت الرسالة».
رقم کاتب: «تمت الرسالة في سلخ شهر ذي قعدة الحرام من شهر اثنتي و سبعين بعد
الألف من الهجرة على هاجرها ألف ألف التحية؛ تمت».

ک: دانشنامه جهان اسلام، ۸۴۸/۴ - ۸۵۰؛ فهرست کتابخانه سپهسالار، ۲۷۴/۳ -
۲۷۵؛ فهرست کتب خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (سنای سابق)،
۱۹۳/۲؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، ص ۲۰۲ - ۲۱۲.

شماره «۲۸۶/۸۶»، ۱ برگ (۴۰۱ ب):

۸۶. من هو المعلم الاول (رسالة في ...)^۱ (تراجم - عربی)

مؤلف: شمس الدين محمد بن محمود شهرزوری (درگذشته بعد از سال ۶۸۷ ق)

۱. این رساله، در واقع بخش مختصری از کتاب نزهة الارواح و روضة الافراح في تاريخ الحكماء در شرح احوال
ارسطو می باشد.

آغاز: «بسم الله مجريها، اعلم عن الجمهور: أن المعلم الأول هو أرسطاطاليس و هو الذي لقب أولاً بهذا اللقب...؛ فقال رسول الله [صلى الله عليه وآله] «مَهْ يا عمرو، أن أرسطاطاليس كان نبياً فجهله قومه»...».

انجام: «... فقال النبي صلى الله عليه وآله: «لو عاش حتى يعرف ما جئتُ به، لا تبغي على ديني...؛ قيل قعد يوماً أفلاطن و عنده تلاميذه فقال: لو وجدتُ مستمعاً لتكلمتُ! فقيل له: حولك ألف تلميذ؛ فقال أريد واحداً كألف! و أراد منه أرسطوطاليس؛ منقولة من كتاب تاريخ الحكماء الشهرزوري؛ تمت».

کھ: كشف الظنون، ۱۹۳۹/۲؛ هدية العارفين، ۱۳۶/۲.

شماره «۲۸۶/۸۷»، ۶ برگ (۴۰۲ الف - ۴۰۷ الف):

۸۷. مسائل متفرقة سُئل عنها = المسائل المتفرقة من كلام الفارابي (فلسفه - عربی)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلم ثانی

(درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة، هذه مسائل متفرقة سُئل عنها الحكيم الفيلسوف الشيخ...؛ مسألة سئل عن الألوان، كيف يحدث في الأجسام و في أيّ الأجسام يحدث؟ فقال: إنما يحدث في الأجسام التي هي بحسب الكون و الفساد...».

انجام: «... فإذا ن العالم محدث و القياس على طريق الجدول ردك الشيء إلى المشارك له في علته ليحكم له بمثل حكمك الذي أوجبه له العلة و هذا هو التمثيل بعينه».

کھ: فهرست كتب خطی مجلس شورای اسلامی (سنای سابق)، ۱۹۲/۲؛

مؤلفات الفارابي، ص ۵۳، ۱۲۹.

شماره «۲۸۶/۸۸»، ۲ برگ (۴۰۷ ب - ۴۰۸ الف):

۸۸. احوال الفارابي (۲)^۱ (تراجم - عربی)

مؤلف: ابوالعباس احمد بن محمد بلخی اربلی، مشهور به ابن خلکان (درگذشته

سال ۶۸۱ ق)

آغاز: «في تاريخ ابن خلکان: أبونصر محمد بن محمد بن طرخان بن أوزلغ الفارابي

۱. این رساله، در واقع شرح حال فارابی می باشد، که به صورت کامل از وفيات الاعيان و انباء ابناء الزمان ابن خلکان نقل گردیده است.

الترکی الحکیم المشهور، صاحب التصانيف في المنطق و الموسيقى و غيرهما من العلوم و هو أكبر فلاسفة المسلمين ...».

انجام: «... و لم يزل على ذلك إلى أن توفي سنة تسع و ثلثين و ثلثمائة بدمشق و صلي عليه سيف الدولة في أربعة من خواصه و قد ناهز ثمانين سنة و دفن بظاهر دمشق [خارج باب الصغير]؛ انتهى».

کھ: الفارابي في المراجع العربية، ۱۱۵/۱ - ۱۱۹؛ وفيات الأعيان و أنباء أبناء الزمان، ۳۸۷/۴ - ۳۸۹.

شماره «۲۸۶/۸۹»، ۳ برگ (۴۰۸ الف - ۴۱۰ ب):

۸۹. عيون المسائل = عيون المسائل على رأي أرسطاطاليس (فلسفه - عربي)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابي، مشهور به معلم ثاني (درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة، قال: العلم ينقسم إلى تصوّر مطلق كما يتصوّر الشمس و القمر و العقل و النفس و إلى تصوّر مع تصديق كما يتحقق كون السموات ...».

انجام: «... و إن فات الخير الكثير الذي يصل إلى ذلك الشيء لأجل اليسير من الشرّ الذي لا بد منه كان الشرّ حينئذٍ أكثر».

کھ: الذريعة، ۳۸۳/۱۵؛ مؤلفات الفارابي، ص ۵۳ - ۵۴.

شماره «۲۸۶/۹۰»، ۴ برگ (۴۱۰ ب - ۴۱۳ الف):

۹۰. مقالة في معاني العقل = مقالة في العقل = العقل (رسالة في ...)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابي، مشهور به معلم ثاني (درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة، أسماء العقل يقال على أنحاء كثيرة، أحدها الشيء الذي به يقول الجمهور في الإنسان أنه عاقل و الثاني العقل الذي يردده المتكلمون على ألسنتهم فيقولون هذا ما يوجب العقل و ينفيه العقل ...».

انجام: «... و ليس يستنكر أن يكون العقل الفعال و هو غير منقسم أو يكون ذاته أشياء غير منقسمة يعطي المادة أشباه ما في جوهره فلا تقبله المادة منقسماً و هذا شيء قد بينه أرسطوطاليس في كتابه في النفس؛ تمت».

کھ: الذريعة، ۴۰۲/۱۲؛ مؤلفات الفارابي، ص ۴۶، ۴۹.

شماره «۲۸۶/۹۱»، ۲ برگ (۴۱۳ ب - ۴۱۴ ب):

۹۱. مقاله في اغراض ما بعد الطبيعة = اغراض ارسطوطاليس (فلسفه - عربی)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلّم ثانی (درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة، مقالة شريفة ... قال: قصدنا في هذه المقالة هو أن يدل^۱ على الغرض الذي يشتمل عليه كتاب أرسطوطاليس المعروف بما بعد الطبيعة و على الأقسام الأول التي هي ... فنقول: إن العلوم منها جزئية و منها كلية ...».

انجام: «... و في الموجودات المفارقة التي بعده و في كيفية ترتيب الموجودات و المقالة الثانية عشر في المبادي الطبيعية و التعليمات فهذه هي الإبانة عن غرض هذا الكتاب و عن أقسامه؛ تمت».

کھ: الذريعة، ۲/۲۵۱؛ مؤلفات الفارابی، ص ۴۷ - ۴۸.

شماره «۲۸۶/۹۲»، ۷ برگ (۴۱۴ ب - ۴۲۰ الف):

۹۲. التنبيه على سبيل السعادة (فلسفه - عربی)

مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلّم ثانی (درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة، أما إن السعادة هي غاية ما يتشوقها كل إنسان و إن كل من ينحو بسعيه نحوها، فإنما ينحوها على كمال ما؛ فكذا ما لا يحتاج في بيانه إلى قول إذا كان في غاية الشهرة ...».

انجام: «... و نحن إذا كان قصدنا أن يلزم فيه الترتيب الذي يوجبه الصناعة فقد ينبغي أن يفتح كتاباً من كتب الأوائل، به يسهل الشروع في هذه الصناعات عديدة أصناف الألفاظ الدالة فيجب أن يبتديء به و يجعله تالياً^۲ لهذا الكتاب».

رقم کاتب: «و قد فرغت من كتابة هذا الكتاب الموسوم ... للحكيم الفيلسوف ... في غرة شهر ذي الحجة سنة ۱۰۷۲ هـ».

کھ: الذريعة، ۴/۴۳۷؛ مؤلفات الفارابی، ص ۱۳۲، ۱۳۸.

۱. در این نسخه چنین است و صحیح آن، همچنان که در نسخ دیگر هم آمده، «ندل» می باشد.

۲. به جهت سقیم بودن نسخه مستنسخ عنه، کاتب کلمه «تالياً» را به اشتباه «بالتاء» خوانده و به همان صورت ثبت نموده است.

شماره «۲۸۶/۹۳»، ۴ برگ (۴۲۰ ب - ۴۲۳ الف):

۹۳. النکت فی ما یصح و ما لا یصح من احکام النجوم = فصوص الحکم صغیر = النکت = ما یصح و ما لا یصح من احکام النجوم = إبطال احکام النجوم^۱ (فلسفه - عربی)
مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلّم ثانی (درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة، نکت ... قال أبو اسحق إبراهيم بن عبدالله البغدادي: إني كنت شديد الحرص على معرفة الأحكام النجومية صادق الرغبة في اقتناء علمها كثير السعي في طلبها مد من النظر في الكتب المؤلفة، مشعوباً مستهتراً بها واثقاً بصحتها ...»
انجام: «... و إذا كان الأمر على هذه السبيل فما اشتغالهم بهذا الفن إلا لأحدى ثلاث، إما لتفكه و ولوع و إما لتكسب و لشوق و تعيش به و إما لجزم مفراط و عمل بما قيل كل مقول محذور منه؛ هذا ما وجد ... و الله الموفق لكل خير».

رقم کاتب: «هذا [آخر] ما وجد من التذاکیر بخطّ أبي نصر أثبتتها لنفسی و کتبتها لك لتأملها أن يبسط لذلك و الله الموفق لكل خير نقلته من خطّ نقل من خطّ نقل من خطّ الفارابی المعلم الثاني في شهر ذي حجة الحرام سنة ۱۰۷۲ هـ.
کھ: الذریعة، ۳۰۵/۲۴؛ مؤلفات الفارابی، ص ۱۳۳، ۱۳۶.

شماره «۲۸۶/۹۴»، ۱۸ برگ (۴۲۳ ب - ۴۴۰ الف):

۹۴. مبای الموجدات = السياسات المدنیة = قوام الاجسام = مبای الموجدات الطبیعیة = السیاسة المدنیة = المبای (رسالة فی ...)^۲ (فلسفه و جامعه شناسی - عربی)
مؤلف: ابونصر محمد بن محمد بن اوزلغ بن طرخان فارابی، مشهور به معلّم ثانی (درگذشته سال ۳۳۹ ق در دمشق)

آغاز: «بسملة، قال ابونصر: المبای التي بها قوام الأجسام و الأعراض التي لها ستة أصناف [لها] ست مراتب عظمی كل مرتبة منها تحوز صنفاً منها؛ السبب الأول في المرتبة الأولى، الأسباب الثواني في المرتبة الثانية، العقل الفعال في المرتبة الثالثة،

۱. رسالة حاضر نسخه دوم از رسالة النکت ... در این مجموعه است، نسخه نخست آن در شماره «۲۸۶/۶۲» این مجموعه، از نظر گذشت.

۲. نسخه دیگری از این رساله، با شماره «۳۰۴۵/۱»، در این کتابخانه موجود است.

النفس في المرتبة الرابعة، الصورة في المرتبة الخامسة، المادة في المرتبة السادسة ...». انجم: «... وبعضهم يخرجهم إلى أن يرى أنه ليس فيما يدرك شيء صادق أصلاً وإن كان ما ظنّ ظانّ أنه أدرك شيئاً فهو في ذلك كاذب؛ تمّ».

رقم كاتب: «تمّ كتاب ... تأليف الحكيم الفيلسوف ... في شهر ذي حجة الحرام سنة ١٠٧٢ [هـ]، اثنتي وسبعين و ألف».

کھ: الذريعة، ٢٧٠/١٢ و ٤٣/١٩؛ مؤلفات الفارابي، ص ٩٤، ١٣٤، ١٨٦، ٢٧١.

شماره «٢٨٦/٩٥»، ٢ برگ (٤٤٠ ب - ٤٤١ الف):

٩٥. الحجج العقلية على الحشر الجسماني (فلسفه - عربی)

مؤلف: صدر المتألهين، صدرالدين محمد بن ابراهيم قوامی شیرازی، مشهور به «ملا صدرا» (درگذشته سال ١٠٥٠ ق)

أغاز: «حجة عقلية استفدتها من كلام أبي الحسن العامري في بعض رسائله المعادية على إثبات الحشر الجسماني على ما نطق به الشريعة الحقة التي أتى بها سيدنا و نبينا سيد الكل ... مقدمة: أن الحشر الجسماني و هو عبارة عن عود النفس الناطقة ...».

انجم: «... و ما أدري ما أفعل بي و لا بكم إن اتبع إلا ما يوحى و إليه مرجع قوله عز اسمه فتباك الذي له ملك السموات و الأرض و ما بينهما و عنده علم الساعة و إليه ترجعون فافهمه».

کھ: فهرست کتابخانه سپهسالار، ٢٨٨/٤؛ فهرست نسخه های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ٥٥٦/٨ - ٥٥٧؛ فهرست کتب خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (سنای سابق)، ١٨٩/٢؛ کتاب شناسی جامع ملاصدرا، ص ٣٢٣ - ٣٢٤.

شماره «٢٨٦/٩٦»، ٢ برگ (٤٤١ الف - ٤٤٢ الف):

٩٦. الامالي الفلسفية = الحجج العقلية على المعاد الجسماني (فلسفه - عربی)

مؤلف: مير نظام الدين احمد بن ابراهيم حسيني دشتکی شیرازی (درگذشته سال ١٠١٥ ق) آغاز: «في يوم الأربعاء ١٦ شهر جمادى الثاني عبارة أخرى، أخرى الحتي، أما إن يلتذ و يستكمل بالذات الحسية فقط أو يلتذ و يستكمل بهما جميعاً و الأول هو النفوس الحيوانية ... في يوم الجمعة ٢٥ شهر ذي الحجة ١٠٠٦ في بروزية فسا؛ و تقرير آخر للحجة العقلية على المعاد الجسماني أن النفس ...».

انجام: «... نعم لا يمكن الجمع بين الإيمان بما جاء به النبي صلى الله عليه وآله وسلم وإنكار الحشر الجسماني كما قال الإمام علي عليه السلام ما مرّ وسيجيء أيضاً بيانه مفصلاً بعد ذلك في هذه الأوراق فتأمل».

ک: ریحانة الأدب، ۲۰۰/۶ - ۲۰۱؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ۵۵۶/۸ - ۵۵۷؛ فهرست کتب خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (سنای سابق)، ۱۹۳/۲.

شماره «۲۸۶/۹۷»، ۱ برگ (۴۴۲ الف - ۴۴۲ ب):

۹۷. سياسة البدن و فضائل الشراب و منافعه و مضاره = خمريّة (طب - عربي)

مؤلف: شيخ الرئيس ابوعلی حسين بن عبدالله بن سينا (درگذشته سال ۴۲۷ ق)
آغاز: «اعلم هذا كتاب سياسة البدن و فضائل الشراب و منافعه و مضاره و ما يتولد للمكثر منه و ينفع للعقل و ما يعرض كلّ علة تنتج منه فجميع سرور و الدنيا خمسة: النظر و السماع و الذوق و الشيم و الباه ...».

انجام: «... فصل مقدارہ ما يقدر على ضبط جسمه و يطيب نفسه و يفني همومه و ما يشتغل العقل و خصوصاً عقل الصاحي مشغول بمون الدبّ و طلبها و النظر بالفكرة الآخرة و همومها فإذا أطفه غاب العقل ...» ناتمام.

ک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سينا، ص ۱۲۴.

شماره «۲۸۶/۹۸»، ۳ برگ (۴۴۲ ب - ۴۴۴ الف):

۹۸. حلّ مشكلات الاشارات و التنبهات^۱ (فلسفه - عربي)

مؤلف: خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن طوسی (درگذشته سال ۶۷۲ ق)
آغاز: ناقص «... آخر كلامه في كيفية الأخبار عن الغيب، تنبيه: و لعلك قد تبلغك عن العارفين أخبار [لا] تكاد تأتي قطب العادة فتبادر إلى التكذيب و ذلك مثل ما يقال إن عارفاً استسقى للناس فسقوه ...؛ لما فرغ عن بيان الآيات الثلاثة المشهورة التي تنسب إلى العارفين ...».

۱. این نسخه، فقط حاوی بخش پایانی حلّ مشكلات الاشارات و التنبهات، اثر شهیر خواجه نصیرالدین طوسی می‌باشد.

انجام: «... و هو آخر فصول الكتاب فهذا ما تيسر لي من حل مشكلات كتاب الإشارات والتنبیهاة مع قلة البضاعة و قصور الباع في هذه الصناعة و تعذر الحال و تراكم اشتغال و التزام الشرط المذكور في مفتتح الأقوال و أنا أتوقع ممن يقع عليه كتابي هذا أن يصلح ما يعير عليه من الخلل و الفساد بعد أن ينظر فيه بعين الرضا و يتجنب طريق العناد و اللّه ولي السداد و الرشاد و منه المبدأ و إليه المعاد».

کھ: الذريعة، ۷/۷۵.

شماره «۲۸۶/۹۹»، ۴ برگ (۴۴۴ ب - ۴۴۷ الف):

۹۹. اسرار النجوم = مقالة في احكام النجوم^۱ (احكام نجومى - عربى)

مؤلف: ^۲ ارسطوطاليس بن نيكوماخس فيثاغورى يونانى

مترجم: ناشناخته

آغاز: «بسملة، كتاب أسرار النجوم الحكيم الفاضل المبرّز شيخ الفلاسفة أرسطوطاليس وضع للأسكندر و رسم هذه الفصول بالقضايا و هي مائة فصل؛ الأول الفلك مطبوع و أفعاله اتفافية و الإنسان مختار و أفعاله اختيارية...».

انجام: «... و إنما ذلك على حسب حركة القمر و أسرعها و علوّها و أيضاً و من أجل صارت دلالتها يظهر في درج التي بخلاف بها و لا يتجاوزها كالمنشار أن ينجّر به و السكين التي يقطع بها؛ تمت الرسالة».

رقم کاتب: «تمت الرسالة على يدي و أنا أقلّ العباد شاه مراد [ال]فراهاني في ۵ شهر ذي حجة الحرام لسنة ۱۰۷۲ [ه] اثنتي و سبعين بعد الألف من الهجرة على هاجرها ألف ألف التحية».

کھ: فهرست نسخه‌های خطی اهدایی مرحوم مشکوة به کتابخانه مرکزی

دانشگاه تهران، ۴/۳/۹۵۴ - ۹۵۵ و ۶/۳/۲۱۶۰ - ۲۱۶۲.

۱. نسخه دیگری از این اثر، با شماره «۱۱۵۷۹/۴» در این کتابخانه موجود است.

۲. اصل متن یونانی این اثر در مصادر از ارسطو دانسته شده؛ لیکن مرحوم دانش‌پژوه در فهرست دانشگاه (۹۵۴/۴ - ۹۵۵ و ۶/۳/۲۱۶۰ - ۲۱۶۲) این انتساب را نادرست و کذب می‌پندارد! گفتنی است یک ترجمه فارسی از این اثر در دسترس است که از سوی «محمد اکبر بن نصرالله میرزا بن شاهرخ میرزا بن رضا قلی میرزا بن نادر شاه افشار»، به فارسی برگردانده شده و اکنون نسخه‌ای از آن به شماره «۱۱۸۵» در کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران نگهداری می‌شود.